

Краєзнавчі оповідки «Мандрівка Черкащиною» (для учнів 2-3 класів)

В рамках мандрівки ти можеш побачити чудові місця Наддніпрянщини, звідки починалось повстання Коліївщина, побуваєш в Мотрошиному монастирі, біля дуба Залізняка, Суботіві, де відвідаєш церкву Богдана Хмельницького, біля трьох криниць гайдамаків та на руїнах замку Хмельницького. Одна з наймолодших областей України. Вона утворена 7 січня 1954 року. До тодішнього Шевченкового округу приєднали ряд районів з інших областей: Чигиринський та Кам"янський райони - із Кіровоградської області, Монастирищенський район - із Вінницької області, Чернобаївський, Золотоніський, Драбівський райони - із Полтавської області. Зараз у складі Черкаської області 20 районів.

Цей край досить багатий на історичні події, але на жаль залишилось дуже мало історичних і архітектурних пам'яток.

В часи існування Київської Русі Черкащина, була південною частиною Київського князівства. З XVI століття перебуває в складі Польщі. В XVII столітті розділена між Польщею та Росією

16 травня 1648 року під Корсунем відбулася одна з визначальних битв війни 1648-1654 років Хмельницького проти шляхетської Польщі.

Чигирин був першою столицею української козацької держави в 1648-1660 роках.

На цих землях формувались козацькі полки в Черкасах, Корсуні, Чигирині, Каневі, Кропивні, Умані.

Це край Шевченка та гайдамаків.

На Черкащині знаходяться садиби Давидової, Лопухіних, Максимовича, Науменка, Нечуя-Левицького, музей К.Стеценка в Квітках

Канів, Трахтемирів, Умань, Корсунь-Шевченківський, Суботів – про кожне з цих міст можна дуже багато розповісти, але краще в них побувати

Чигирин

Райцентр Черкаської області з населенням близько 12000 жителів.

Більшість джерел, які пояснюють походження назви міста, базуються на, так би мовити, флористичному підґрунті. Найчастіше походження назви Чигирин пов'язують зі словом "чагарник". Є й більш елегантна версія: в народі зустрічається назва однієї цілющої й чудодійної, а при певних пропорціях і отруйної рослини - чигир-трави. От від її назви можливо й отримало місто свою назву.

А.П.Коваль подає також цікаві версії:

"...на тому місці, де перехрещувались шляхи, була криниця біля якої висів чигир – дерев'яний черпак для води. Присвійний суфікс "–ин" дає підставу припускати, що назва могла походити від особового імені (у давніх документах згадується татарин на прізвище Чигир-богатир)".

Але яку б історію не мала назва Чигирин, місто все ж невід'ємно пов'язане з ім'ям великого гетьмана Богдана Хмельницького. Але про те трохи далі.

Відомий Чигирин з першої половини XVI ст. (перша письмова згадка – 1583 рік), як козацький зимівник (Зимівник – господарство або хутір козаків де вони перебували коли не велися бойові дії. Використовувались також для утримання худоби взимку. З часом перетворилися на великі сільськогосподарські господарства. Козаків, що жили в зимівниках зі своїми родинами називали сиднями або гніздюками. Таких козаків кликали у військові походи лише у виняткових випадках, так як їх основним обов'язком було забезпечення запорожських козаків продовольством).

Але Чигирин зі звичайного зимівника дуже швидко перетворюється у важливий форпост Речі Посполитої на шляху постійних татарських та турецьких набігів на Україну. Потрібно було польській шляхті також мати і певний передовий рубіж перед Запорізькою Січчю. Крім того Чигирин знаходився на торговому путі до Криму, що сприяло його розростанню і звичайно ж укріпленню.

З другої половини XVI століття Чигирин стає центром Чигиринського староства.

В 1592 році Чигирину надається Магдебурзьке право. Віддаленість від Варшави, сприяє тому, що Чигирин перетворюється на один з центрів непокори окріплого українського козацтва королівській владі. На Замковій (Камінній) горі Чигирин в один з хрестів вмурована пам'ятна дошка, що нагадує про битву українських козаків проти королівських військ, яка відбулася під Чигирином в 1597 році.

Крім того, Чигиринська земля стає одним з центрів протистояння католикотизації України. Тут, під захистом козаків успішно діє православне духовенство, розростаються існуючі монастирі та фундуються нові. В 1627 році біля Чигирини засновується Троїцький чоловічий монастир (з 1735 року він став жіночим).

В 1638 – 1647 роках чигиринським сотником був славетний Богдан Хмельницький.

Про період життя Хмельницького, яке передувало визвольній війні, про його суперництво з чигиринським підстаростою Чаплинським, про його(їх) жінку і які наслідки це мало для всієї історії України достатньо інформації на інших сайтах або на моїй сторінці

“Черкащина/Суботів. На цій же сторінці я буду зосереджуватись лише на історії Чигирини.

В 1648 – 1660 Чигирин був офіційною резиденцією українського Гетьмана й неофіційною столицею України. Тут було проведено безліч дипломатичних зустрічей з європейськими послами, тут приймалися доленосні для України рішення, тут вирувало життя. Але по смерті Бодана Хмельницького, Чигирин починає втрачати свій столичний статус.

По смерті славного Гетьмана в нашій історії починається період який отримав назву Руїна. Це був період коли за гетьманську булаву вели шалену боротьбу більш-менш високоповажні представники козацької старшини і навіть зовсім не поважні полковники і сотники. Кожен з цих претендентів намагався заручитись підтримкою сусідніх держав – Московії, Порту та Речі Посполитої. Деяким з цих претендентів вдавалося цю підтримку отримати, але кожен крок допомоги обертався трьома кроками проти українських інтересів.

В 1660 році чигиринським полковником стає Петро Дорошенко, а вже в 1669 році гетьман Петро Дорошенко при підтримці Івана Сірка під Чигирином громить військо Петра Суховія з його кримськими союзниками.

Завдяки Дорошенку Чигирин на деякий час зберігає статус гетьманської столиці. Але сама постать Петра Дорошенка вельми суперечлива. Тут варто відволіктися від історії Чигиринна і зупинитись на деяких епізодах життя самого Дорошенка.

Петро Дорошенко походить з родини козака Чигиринської сотні, який за Хмельницького мав чин полковника. Дід його Михайло Дорошенко був Запоріжським Гетьманом в 1625 році і загинув під час одного з кримських походів, його голова ще довго висіла на списі над вежами Кафи.

Дорошенко мав неабиякий дипломатичний хист, все його гетьманування проходило в лавіюванні між Польщею, Туреччиною, Кримським ханством та Московією. Він укладав та розривав угоди з усіма сусідніми державами, які могли вплинути на хід історії України. Його життя проходило або у союзах, або у протистоянні (часто навіть військовому) з Юрієм Хмельницьким, Якимом Сомком, Павлом Тетерею, Степаном Опарою, Іваном Брюховецьким, Петром Суховієм, Михайлом Ханенком, Іваном Сірком, Григорієм Пелехом ...

Многогрішним... Самойловичем... Закінчити список можна воєводою Ромадановським або мурзою Кага-Султаном.

Я знайшов цікаву цитату з біографії Петра Дорошенка в книзі Богдана Сушинського “Козацькі вожді України”:

“У червні 1668 року Дорошенко привів свої війська на Лівобережжя, щоб остаточно утвердитись в праві “гетьмана по обидва боки Дніпра”. Хто йому протистояв тут? Звичайно ж, лівобережний гетьман Іван Брюховецький. Але він так дошкулив багатьом зі своїх підлеглих, що ті зажадали від нього по-доброму, власною охотою, зректись булави на користь Дорошенка. Таку саму вимогу поставив і Дорошенко. Тобто, не квапився до бою, а намагався поладнати справу без бою. Йому це вдалося. Все скінчилося на тому, що лівобережна старшина сама взяла під варту свого гетьмана та переправила до табору Дорошенка.

Далі, щоправда, сталася прикрість (ну, прикрість - це дуже м'яко сказано – Кифоренко С.). Дорошенко наказав прикувати Брюховецького до гармати і так тримати, поки не проголосить свого вироку суд. Звинувачення: Брюховецький зрадив козацькі традиції, залюбки прийняв титул російського боярина, сприяв росіянам у їхній політиці поневолення України. Але ті офіцери, що привели свого гетьмана на суд, рішення цього суду чекати не захотіли: забили прикутого. До смерті. Й виправдовувалися потім тим, що Дорошенко, даючи наказ прикувати Брюховецького, нібито махнув рукою. Вони сприйняли це, як вимогу стратити свого полководця.

Отакий, не дуже приємний для Дорошенка, нюанс. Чи не підтверджує він думку деяких істориків про підступність і зрадливість нашого героя? Гадаю, що ні. Дорошенко був надто розумним політиком, щоб дозволити собі поставити перед козаками й нащадками, тобто нами, в подібні нищого, по-дріб'язковому вбивці колеги. І знов-таки маю докази. Відоме його обурення з приводу загибелі Брюховецького. Відомо, що він покарав – правда, не дуже люто – кількох призвідців, а тіло гетьмана відвіз до містечка Гадяча й поховав під стінами церкви, яку Брюховецький колись збудував. Поховав шляхетно, з належними почестями. І лише після похорону проголосив себе “гетьманом по обидва боки Дніпра”.”

Був у біографії Дорошенка ще один не однозначний епізод.

Богдан Сушинський:

“1669 року Дорошенко скликав велику козацьку раду на річці Росаві поблизу Корсуня. І тут сталося те, що потім дало підставу багатьом нашим історикам відносити П.Дорошенка до зрадників національних інтересів. А саме: коли його проголосили гетьманом України, представники султана вручили йому від імені володаря Високої Порти булаву та інші атрибути гетьманської влади.

Тут, ясна річ, і Дорошенко і турки припустилися політичної помилки. Не треба було дратувати “чернь” козацьку таким врученням. Хоча, з іншого боку, хіба іншим гетьманам не вручали булаву поляки, московіти, навіть кримські татари?”

Та підтримка турків не допомогла П.Дорошенку втримати гетьманську булаву. Хоча Дорошенко з 12-тисячним корпусом козаків допомагав султану в 1672 році захоплювати у поляків Поділля, турки не дуже то йому й допомагали у боротьбі з лівобережним гетьманом Самойловичем. Після захоплення останнім Черкас та Канева, Дорошенко на деякий час був блокований в Чигирині. Облогу Дорошенко витримав. Потім було ще декілька років боротьби, але врешті решт у вересні 1676 році під тим же Чигирином Дорошенко віддає гетьманські клейноди Самойловичу.

Самойлович відправив свого супротивника в Москву. Цар його, як не дивно, не заслав в Сибір, а призначив воєводою міста В`ятка. Своє життя колишній гетьман закінчив в своїй садибі у селі Яропольче, поблизу Волоколамська.

Між іншим. В 1687 році Самойлович був засланий до Сибіру...

Після усунення Дорошенка, Чигирин все ще залишався потужною фортецею й ключем до середнього Подніпров`я України. Саме тоді, турки, закріпившись на Поділлі, почали поглядати на Запоріжжя та Черкащину. Тут же мріяла закріпитись і Москва. Чигирин був ключем до цього ласого шматка. Зі слів Івана Самойловича можна судити про важливість Чигириня: “хто володітиме Чигирином, тому піддадуться запорожці й уся Україна по той бік Дніпра.”

Де-факто Чигирин контролювали проросійсько настроєні козаки. Коли в середині серпня 1677 року турецька армія під командуванням Ібрагім-шайтан паші при підтримці кримських татар та волохів перейшла Дністер й швидким маршем рушила до Дніпра, було зрозуміло куди прямує ця армада. Гарнізон Чигириня посилили і він складав 30 000 козаків і 24 000 московських стрільців. Крім того ще 5000 козаків привів Наказний гетьман Коровченко (хто такий Коровченко і хто йому надавав цей титул я нажаль не знайшов:-(((). Як би там не було, Чигирин витримує облогу супротивника і так звана “перша турецька облога Чигириня” закінчилася нічим.

А через рік відбулася друга облога турками Чигирин і ця облога була підготовлена султаном значно добротніше. Є дані що у військо закликалися навіть 12-річні юнаки. Щось мало віриться що на війну забирали таку юнь, але підготовка була дійсно ґрунтовна. Як показали подальші події, особливу увагу турки приділили облоговій артилерії.

З боку Москви теж провідалися відповідна підготовка до оборони Чигирин, але вона ґрунтувалася перш за все на тому щоб втрати якомога менше москальських сил. - оборона фортеці покладалася на українське козацтво. Хоча, були виділені німецькі та британські оборонні та артилерійські спеціалісти.

Тут знову невеличкий історичний екскурс.

Туреччина, захопивши Поділля і зайнявши неприступний Кам'нець змусила поляків підписати Журавський мир 1676 року, за яким Чигиринщина та Запоріжжя відходило до сфери впливу Стамбула. Ага, любі турки, попробуйте повпливати на ці землі, коли навіть українська старшина та гетьманські адміністрації не мала тут стабільного й вирішального впливу.

А що Росія? В 1676 році по смерті батька царем стає Федір Олексійович. Маючи повно внутрішніх проблем він починає схилитися до думки, щоб заключити з Турками перемир'я і дати перепочинок поріділим стрільцям Ромадановського, що вже майже двадцять років гасають по Україні, підтримуючи гетьманів-ставлеників Москви. В Москві побувала думка що було б не погано здати Чигирин і домовитись з бусурманами про створення нейтральної зони між двома державами в межах Поділля, Черкащини, Брацлавщини та Київщини. Здається лише українське козацтво згуртувала думка про необхідність оборони гетьманської столиці. Але то тільки здавалось...

Отже в таких умовах, в середині липня 1678 року, розпочалася "друга облога турками Чигирин".

Поки турки методично руйнували Чигирин артилерією Капудан-Паші, Самойлович з Ромадановським дууууууже повільно рушили

на підмогу гетьманській столиці. Лише через місяць вони переправились через Дніпро. 15 серпня турки почали вирішальний штурм, а московські війська й Самойлович розклали табір і радились що робити. 26 серпня 1678 року генерал Гордон віддає наказ гарнізону залишити Чигиринську фортецю. Коли турки увірвалися до Чигирини, були підірвані порохові склади. Разом з тисячами бусурман була знищена й столиця Богдана...

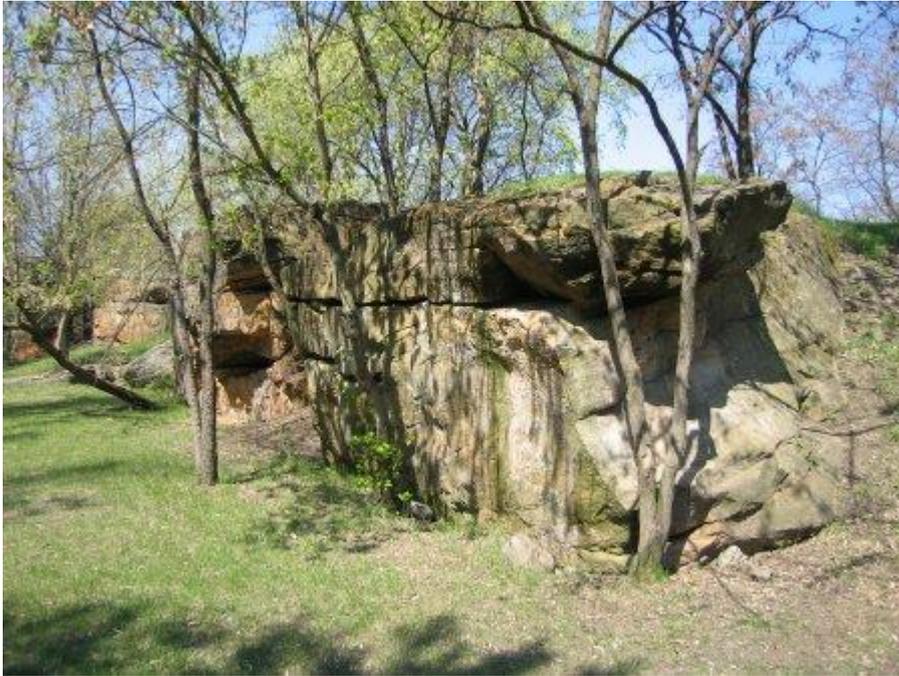
По тому, Чигиринська фортеця не відбудовувалася. Москва зажадала перенесення гетьманської столиці поближче до своїх кордонів. Це що б краще було чути царські окрики. Черкащина знелюдніється, міста занепадають...

Хоча Чигирин і залишається до 1712 року центром Чигиринського полку, але він вже ніколи не поверне собі свого колишнього значення.

В 1793 році Черкащину було приєднано до Російської імперії і з 1797 року Чигирин стає повітовим містечком Київської губернії. В середині XIX століття Чигирин – просто велике село.

На замковій горі влаштовується каменоломня. Залишки промислової виробітки можна спостерігати й зараз

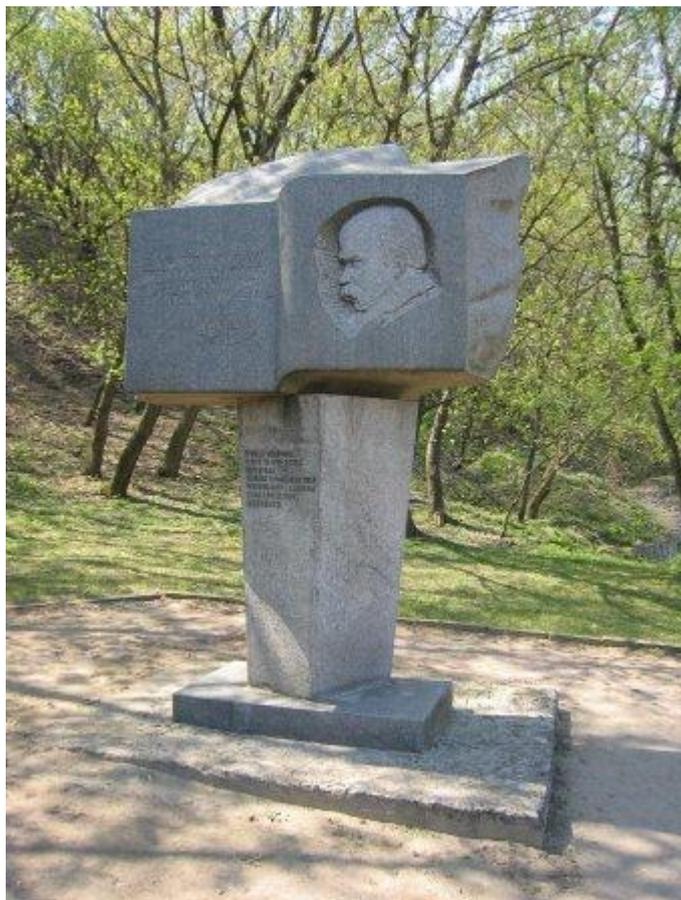

В радянські часи Чигирин – райцентр Черкаської області. Про його славне козацьке минуле згадували лише у контексті “історичного воз`єднання України та Росії”. На вершині замкової гори в 1967 році був відкритий багатоскульптурний монумент Богдану Хмельницькому під яким козак братається з москалем.

7 березня 1989 року постановою Ради Міністрів УРСР був створений Національний заповідник “Чигирин”, але лише після здобуття Україною незалежності почали проводитись заходи по відродженню справжньої слави Чигирина як козацької столиці. В 1995 році, до 400–річчя з дня народження Богдана Хмельницького був створений Національний

історико-культурний заповідник “Чигирин”, до якого входить комплекс пам’яток історії, культури, архітектури, природи та археології Чигирин, Суботова, Спецівки, Мотронинського монастиря та Холодного Яру.

На жаль палац Хмельницького в Чигирині, ратуша та Спаська церкви не збереглися. Але зараз є плани і навіть проводяться роботи по створенню цілого музейного комплексу в місті. Побудована каплиця Святої Трійці у стилі українського бароко, де перезаховані залишки козаків знайдені при археологічних розкопках.

Зараз музейна експозиція розміщена в приміщенні колишньої повітової управи (кінець XIX століття).

Але проводяться роботи по створені так званої посольської вулиці, де планується розміщення великої експозиції з козацької тематики. Відбудовується також одна з башт Чигиринської фортеці.

Холодний Яр

Місце де сконцентровано унікальний ландшафт, флору та фауну. Місце де представлені всі епохи існування людства. Місце яке просякнuto нескоримим українським духом й розумінням нашої понівеченої історії.

До мого стыду, я побував там лише в квітні 2006 року.

Почавши збирати інформацію до цієї сторінки, я надіслав в неті чудовий матеріал про Холодний Яр. Прочитавши його зрозумів, що про Холодний Яр краще за Павла Вакулюка, професора, заслуженого лісівника України, людини, яка присвятила своє життя цьому топоніму, я не напишу. Тому просто привожу його статтю з сайту http://www.geocities.com/holodniy_yar

Правда, в дещо скороченому вигляді:

Історико-географічний опис Холодного Яру

Холодний Яр — це реліктовий лісовий масив, який, незважаючи на відносно малу — понад 7000 гектарів площу — має величезне історичне значення. Рельєф Холодного Яру горбистий, з великою кількістю глибоких балок з крутими схилами, які місцеве населення називає ярами. Кожне урочище, балка, поле, лісок, річечка і струмок має свою промовисту назву. Найглибша і найдовша балка називається Холодним Яром, а від неї і вся територія навкруги носить цю назву. Є тут яри Кириківський, Святий, Чорний, Січовий, Гайдамацький, Циганський, Поташний, Гадючий, Червоний, Кривенків, Скарбний, Чернечий та інші. Загальна довжина балок-ярів та їх відгалужень орієнтовно становить 250 км.

Одне з найбільших підвищень носить назву Великодня гора, де за легендою ніби перепоховано прах великого Гетьмана Богдана Хмельницького та його сина Тимоша, а також гетьманські скарби. Є тут гайдамацькі криниці, урочище Ратище, Гута, Гульбище, Кізева гора, Буда (буда — будівля, де зберігали поташ) і Склик. По днищах балок протікають 150 джерел, струмків та річечок. Найбільші з них мають назви: Сріблянка, Смотрич, Жаб'я, Осота, Косарка, Шумка, Чорнобривка, Лубенка, Розянка, Суботь, Холодна, Лаврусиха, Некрасиха та інші. Всі ці річечки — притоки Тясмину.

В центрі Холодного Яру знаходиться плоскогір'я з діаметром у поперечнику до трьох кілометрів. Висота над рівнем моря — 224 м. Колись, ще й в часи Київської Русі, Дніпро, а за іншими даними один з його великих рукавів, омивав плоскогір'я з північної сторони, а біля його підніжжя була пристань. В зв'язку з різними геологічними катаклізмами Дніпро змінив своє річище і відступив на значну відстань від Холодного Яру. Там, де колись знаходилося річище Дніпра, протікає тепер річечка Ірдинь і розташоване величезне Ірдинське болото. Холодноярське плоскогір'я і глибокі балки-яри — це залишки древньогірської системи. Геологи доводять, що мільйон років тому територія Холодного Яру була північною стороною п'ятдесятикілометрового кратера вулкану, в центрі якого знаходиться с.Бовтишка Олександрівського району Кіровоградської області. З-під землі на схилах балок б'ють джерела з надзвичайно смачною і холодною — навіть влітку —

водою. Жителі навколишніх сіл вважають її цілющою і вживають «від всіх хвороб».

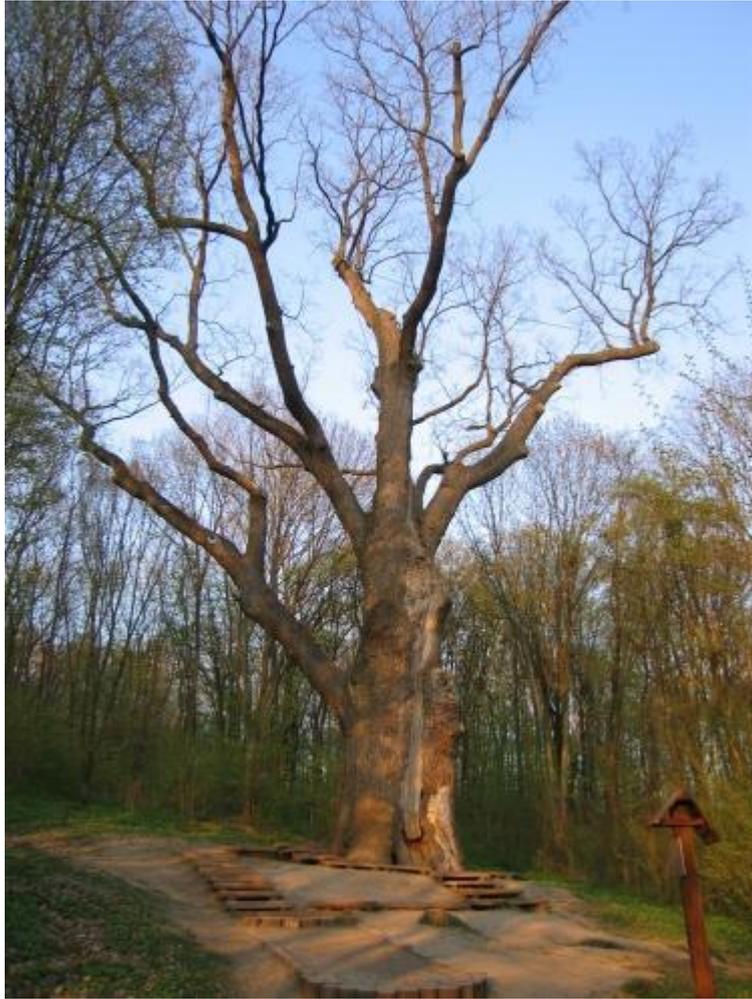
Очевидно, це так, бо місцеве населення відзначається довголіттям і добрим здоров'ям: тут часто зустрічаються люди віком понад 90 і навіть сто років. На базі криниці в с.Жаботин, яку люди називають Святою, діє завод мінеральних вод. Підземні джерела живлять лісові озера, річечки. Ще порівняно недавно в Холодному Яру нараховувалось 27 озер і ставків з площею водяного дзеркала 36 гектарів. Тепер залишилося їх п'ять з водною поверхнею до трьох гектарів.

В Холодному Яру зростають високопродуктивні дубово-ясеневі деревостани з надзвичайно високою якістю деревини. Тут зустрічається велика кількість реліктових рослин, які збереглися з дольодовикового періоду. Холодний Яр став притулком дуба скельного, азалії понтійської, кадила духмяного, бруслини карликової, підсніжника білого, ведмежої цибулі, орхідеї та багатьох інших рідкісних рослин. Лише в Холодному Яру зростають ясен зеленокорий і ясен з мармуровою корою.

В Холодноярських лісах є великі галявини, вкриті суцільною ковдрою барвінку хрещатого. Таких заростей немає в жодному іншому лісовому масиві України. В Холодному Яру нараховується понад 80 видів птахів. Є тут велика кількість лисиць, зайців, косуль, диких кабанів та інших звірів.

В далекому минулому Холодноярські ліси склалися в основному з багатвікових дерев. Реліктом колишніх деревостанів є тисячолітній дуб-велетень, який зростає в центрі масиву поблизу с.Буда. Народ називає його дубом Максима Залізняка. Стовбур цього патріарха має в обхваті на висоті грудей людини 8.65 м., а загальна маса деревини становить 37.5 куб. м. Легенда свідчить, що під розлогою кроною цього дуба-патріарха збиралися повстанці на чолі з Северином Наливайком, відпочивали керівники повстань Богдан Хмельницький, Максим

Залізняка та Павлюк. Саме під цим дубом давали гайдамаки клятву, не шкодуючи життя боротися з польським засиллям. Збиралися тут і воїни Холодноярської республіки.

Шість разів блискавки вражали дуб Залізняка. Вони розірвали його стовбур зверху донизу. Проте цей могутній велетень вартовий віків — весь в шрамах, ніби воїн-ветеран, що вижив, не схилився перед часом і стихією. Місцеві старожили кажуть, що пісня "Ой, чого ти, дубе, на яр похилився?" оспівує саме це дерево. В Холодному Яру, зокрема біля с. Мельники, до нашого часу збереглося чимало гіллястих дубів-ветеранів — «онуків» дуба Залізняка віком 300-500 років.

В кварталі 41 Креселецького лісництва ще й тепер можна побачити залишки пня 1000-річного дуба під назвою "Склик". За часів існування Холодноярської Січі (18 ст.) та під час повстання 1768 року на цьому дубі висів величезний кашоварний казан діаметром до 1.5 м. Щоб скликати нараду гайдамаків, добнею били у казан і його гудіння було чути на відстані 10 км. Порівняно недавно цей дуб засох і його зрубали. За даними лісничого О.А.Найди об'єм деревини в ньому становив 35.8 куб.м. В Січовому Яру є пеня 1500-річного дуба діаметром 4.6 м, який загинув років п'ятдесят тому. Під цим деревом, а також під дубом Залізняка в 1843 і 1845 рр. Тарас Шевченко слухав оповідання місцевих жителів про Коліївщину та часи козаччини, а потім написав поему «Гайдамаки» та вірш «Холодний Яр», намалював картини «Мотрин монастир», «Дуб на хуторі Буда», «Стінка» і «Три хрести».

Т.Шевченко. Урочище Стінка. Олівець. (1845р.)

Репродукція з сайту <http://kobzar.info/>

Вищезгадані, хоч і засохлі, дуби могли б стояти ще десятки і десятки, а може й сотні років, як величні пам'ятники природи та історії, а тому їх не слід було рубати. Після заснування Мотриного монастиря на Холодноярському плоскогір'ї були посаджені плодові сади, а також горіх волоський та інші плодові породи. Ще й тепер зустрічаються тут дерева горіха віком до 250 років. Найцінніші ділянки Холодноярських лісів на площі 560 га з великою кількістю реліктових рослин оголошені пам'ятниками природи державного значення.

У назві «Холодний Яр» є якась таємнича, притягальна і магічна сила.

...легенда свідчить, що в часи моноголо-татарської навали в лісових хащах над річкою Сріблянкою заховалася Меланка Холодна з дітьми. З часом до неї приєдналися інші втікачі і виникло поселення з назвою Холодне. Ніби з тих пір і ліси навколо нього назвали Холодноярськими.

Ймовірно, що назва «Холодний Яр» має кліматологічне походження. Як відомо, в глибоких лісистих улоговинах і балках влітку збирається холодне повітря і з них завжди тягне прохолодою. Тому місцеві жителі і назвали цю територію Холодним Яром.

Крім дерев-пам'яток природи, в цьому урочищі є велика кількість пам'яток археології, історії, культури і природи, вивченню яких присвятив все своє життя колишній лісничий Креселецького лісництва Олександр Андрійович Найда. Не за службовим обов'язком, а за велінням серця великий патріот України по крихтах збирав інформацію з різних джерел про Холодний Яр і склав детальну схему розташування основних історичних, природних та інших об'єктів урочища. За його безпосередньої участі і під його керівництвом були встановлені пам'ятні знаки у багатьох історичних місцях лісового масиву.

За кількістю унікальних археологічних, історичних, наукових і надзвичайно цінних природних об'єктів, а їх нараховується тут понад 150 найменувань, Холодний Яр посідає перше місце в Україні. В лісовому масиві і на полях навколо нього скрізь розкидані кургани-могильники різних епох. Більшість їх за останні десятиріччя зрівняли з землею. Вчені знайшли незаперечні докази проживання тут наших предків з прадавніх часів і ніякі катаклізми, війни та спустошення не призводили до заміни на цих землях автохтонного населення.

«Автографи» минулого трапляються тут буквально на кожному кроці, тут все дихає історією, історичним минулим нашого народу.

Глибоке враження від перебування в цих місцях зберігається у відвідувачів назавжди. В Холодному Яру археологи знайшли сліди всіх археологічних культур, починаючи з трипільської

землеробної культури, яка зародилася в лісостеповій зоні України за п'ять-чотири тисячі років до Різдва Христового. В Холодноярських лісах збереглися залишки кількох древніх городищ, оточених височенними земляними валами, висота й ширина яких ще й тепер вражає людину, а також руїни підземних церков і печер. Загальна довжина земляних валів становить тут понад 60 км. З древніх городищ і фортець, підземних церков і печер з предковічних часів долинає до нас зворушливий відгомін життя і боротьби наших пращурів.

Місцеве населення вірить, що колись основні городища з'єднувалися між собою підземними ходами, довжина яких складала тоді 15 км. Велика кількість провалів у землі підтверджує цю легенду. Тепер важко навіть уявити, скільки потрібно було робочої сили і часу, щоб у ті прадавні часи побудувати такі велетенські оборонні споруди. Отже, в часи сивої давнини територія Подніпров'я була густо заселена. Можна також гадати, що тоді існувала якась централізована держава, яка могла зібрати величезну кількість людей для побудови вищезгаданих оборонних споруд, підземних ходів та городищ. Найбільше городище — Скіфське або Мотронинське (VI ст. до н.е.). Воно знаходиться в центрі Холодноярського плоскогір'я. В центрі городища височіє пам'ятник архітектури Троїцька церква Мотронинського монастиря.

Скіфське городище внесено до переліку пам'яток культури, що мають міжнародне значення. З плоскогір'я, круті схили якого ще й тепер вкриті густим дубовим лісом, відкриваються чудові краєвиди на далекий Дніпро, руїни Онуфріївського монастиря, навколишні поля, луки, ліси та мальовничі села, з цієї височини в ясну погоду видно навіть місто Черкаси, відстань до якого становить майже 30 км. На Кізевій горі, що знаходиться неподалік Холодноярського плоскогір'я, височенні вали оперізують ще одне древнє городище площею 150 га. Скрізь на території Холодного Яру і навколишніх полях височіють кургани-могильники скіфської доби та пізніших епох і найбільша серед них — Великодня могила. В кварталах 39 і 49 Креселецького лісництва є велика кількість могил козацької доби. Земляні вали і більшість курганів-могильників насипані задовго до нашої ери і вкриті тепер віковими дубовими лісами. Вали було збудовано тоді, коли територія тут була ще безлісною. Цей факт ще раз підтверджує, що ліс наступає на степ, якщо цьому не заважає людина.

Холодний Яр не має аналогів і за кількістю вагомих історичних подій, які відбувалися під шатами багатолітніх дубів-патріархів. Тут буквально на кожному кроці зустрічаються німі свідки історії. Вони могли б розповісти про те, що на нашій землі ніколи не було миру і спокою. Тисячі і тисячі років український народ був на військовому становищі. Селянин не йшов в поле без списа і шаблі. Тому наш народ народжував хліборобів-воїнів. Кожний клапчик української землі зрошений кров'ю, але найрясніше вона полита нею в околицях Холодного Яру і Чигирини.

В районі Холодного Яру незліченну кількість разів напасники вщент руйнували міста і села, але ті знову і знову відроджувались. Тут у тугий вузол заплелися вирішальні шляхи історії України. Це урочище завжди було форпостом українців у боротьбі за волю.

Відчуваючи силу Холодного Яру, вороги намагалися оминати густі Холодноярські нетрі. В часи існування Запорізької Січі територія на південь від Холодного Яру входила до складу «Вольностей запорізьких козаків». Холодний Яр і Чорний ліс були прикордонною зоною. До ліквідації Запорізької Січі (1775 рік) Холодний Яр був пересильним пунктом на шляху до острова Хортиці. Втікачі, які добиралися в цей район, вважали себе вільними.

Саме серед могутніх багатолітніх дібров могли народитися пісні, в яких дуб виступає як символ сили і незламності козацького духу.

...Віє вітер, віє вітер,
Дуба нахилиє,
Сидить козак на могилі
Та й вітру питає:
"Скажи, скажи, вітре буйний,
Де козацька доля?
Де фортуна і надія
Де слава і воля?..."

Важко перерахувати всі пісні, в яких згадується дуб. Їх сотні. Ось ще одна: Зібралися вони під рясні дуби Та чекають пана отамана на раду собі... Після прийняття християнства в цих краях виникло чимало монастирів, а Холодний Яр став притулком для чернецтва. Монастирі відігравали тут особливу роль. Всі вони мали товсті, метрові стіни і були оточені високими земляними валами та глибокими ровами. Обителі були не лише фортецями, а й останнім притулком для православних, які тікали в південні райони, зокрема Черкащини, рятуючись від покатоличення і сваволі польських магнатів.

У XVIII ст. крім Мотронинського монастиря між Ржищевом і Чигирином нараховувалося ще чотирнадцять монастирів: Чигиринський, Медведівський, Жаботинський, Мошногірський,

Ірдинський, Корсунський, Онуфріївський, Богуславський, Трахтемирівський та інші. Всі вони, як і Мотронинський монастир, знаходилися серед лісів, в добре захищених місцях. Після поразки повстанців С.Палія сваволі поляків і знущанню їх над українцями вже не було меж. Польські магнати посилили колонізацію українського населення, закривали православні храми і монастирі, передавали їх католикам та уніатам або здавали в оренду євреям. Польський гніт викликав національно-визвольний рух гайдамаків, який у 30, 50, 60-х роках XVIII ст. переріс у загальнонародне повстання. В тридцятих, п'ятдесятих і наприкінці шістдесятих років XVIII ст. гайдамаки звільнили від польських магнатів значну частину Правобережної України. Проте щоразу поляки за допомогою російських військ топили повстання в народній крові і посилювали національно-релігійний гніт. Кожного разу повстанці відступали в Холодноярські ліси: збирали тут сили і знову йшли в бій. Гайдамацький рух був своєрідною формою партизанської боротьби українського народу проти поневолювачів, центром якої був Холодний Яр. Борців за волю України почали називати гайдамаками на початку XVIII ст. В офіційних документах уперше цю назву вжив у 1717 році регіментар української частини королівських військ Ян Ганецький. В 30-х роках XVIII ст. в Холодному Яру була організована Холодноярська Січ. Цей ліс на десятки років став головною базою гайдамаків. В тридцяті роки їх очолювали Верлан, М.Грива та І.Жила, в 40-х роках Гнат Голий, Г.Похилий, С.Неживий, в 1768 р. — Максим Залізник. Діяли тут й гайдамацькі загони під проводом Шелеста, Писаренка, Медвідя, Теслі, Письменного, Швачки, Журби, Бондаренка, Москаля, Середи, Чорного, Бороди, Рудя, Тарана, Невінчаного, Беркута... Великий дзвін Мотронинського монастиря десятки років кликав гайдамаків на боротьбу з гнобителями, а його настоятелі освячували зброю повстанців. Не зважаючи на поразки, гайдамаки повставали знову. Вони вважали, що померти за віру і свободу — свята справа. У XVIII ст. землі на південь від Холодного Яру і Чорного лісу зайняли російські війська і на значній території поміж українськими поселеннями з'явилися села молдаван, хорватів і сербів. Незабаром імператриця віддала сербам споконвічні козацькі землі — Чорний ліс.

Після знищення Запорізької Січі Катерина II роздала землі запорожців своїм фаворитам. На цих угіддях, як писав Тарас Шевченко, «байстрюки Єкатерины сараною сіли». Григорій Потьомкін, Самойлова, Давидови, Раєвські, Бобринські... Росіяни розпочали масові вирубки лісу. В 1778 р. Росія почала будувати кораблі на Чорному морі, і Холодний Яр, Черкаський бір та Чорний ліс стали основними постачальниками деревини для російського флоту. Значна частина лісів була передана військовим поселенням, які було ліквідовано лише 1858 року. У другій половині XIX ст. господарем великих площ ланів та лісів став знаменитий цукрозаводчик, благодійник Микола Артемович Терещенко. Саме він став власником Холодноярських лісів. Після поразки Коліївщини населення Холодноярської округи ніколи не втрачало надії на волю і за першої нагоди знову ставало до боротьби зі своїми гнобителями. Царсько-російські сатрапи називали повстанські загони, які діяли в Холодноярських лісах у 30-х роках XIX ст. розбійницькими, а учасників селянських заворушень 1873 року — розбійниками. Повстання охопило тоді понад 50 сіл Чигиринщини і було придушено лише через два роки. В історію воно увійшло під назвою Чигиринська змова. В 1877 році народовольці активно формували з холодноярських селян нелегальну організацію, яка нараховувала майже 1000 осіб. 1877 року її було викрито і багатьох учасників селянського товариства «Таємна дружина» заарештовано. В 1906 р. есери, серед яких був і Яків Водяний, майбутній Холодноярський отаман, планували повстання на Чигиринщині — очевидно ґрунт до повстання був тут готовий і тоді. В 1918-22 рр. «повіяв новий огонь з Холодного Яру». Боротьбу за незалежність України очолили брати Чучупаки з села Мельники. Останнім часом прогресивні українські газети та журнали опублікували деякі матеріали про героїв Холодного Яру, а 28 жовтня 1995 року з ініціативи Всеукраїнського політичного

об'єднання "Державна самостійність України" відкрито меморіальну дошку, на якій викарбовано:

«Тут, в Холодному Яру, в 1918-22 рр. українці на чолі з отаманами Чучупаками підняли повстання за свободу українського народу. Вічна слава Холоднорярським Героям!»

Мотронинський монастир

Свято-Троїцький Мотронинський монастир розташований в Холодному Яру на Черкащині. Точніше - на Чигиринщині.

Чесно кажучи, коли я їхав туди, то не сподівався побачити цей легендарний монастир в такому ... важко підібрати слово ... не презентабельному стані. "Непрезентабельність" не значить захаращеність чи руйнування. Цей монастир бачив дуже багато історичних подій, що невід'ємно пов'язані з нашою історією, але те в якому вигляді він постав переді мною весною 2006 року, мене ... розчарувало. Я побачив палац з селікатної цегли огорожений парканом з "слобожанської кераміки". З товщі століть існування цього монастиря, до нас дійшла лише одна церква цієї обителі. Все інше було стерто з лиця землі й відбудовано без урахування елементарного художнього смаку й історичної відповідності.

Але з душі українського народу таку глибу як Мотронинський монастир, не так то й просто видалити.

Досить лірики. Тепер, власне історія Мотронинського монастиря.

Розташований він на території, так званого, скіфського мотронинського городища...

Ту я повинен попередити – при написанні цієї сторінки я буду користуватись одним джерелом про Мотронинський монастир – книгою "Нескорений Велет", яку я придбав у монастирі. До речі, рекомендую. Всього 15 гривень.

Отже, цитата:

"З VII ст. до н.е. до нас дійшли 54 км валів 7 м заввишки, які оточує рів глибиною майже 9 м. Це ж які обсяги робіт треба було виконати! Скільки потрібно було докласти зусиль, яку кількість населення і яку владу було потрібно мати, щоб побудувати таку грандіозну споруду! На місці городища знайдено унікальні речі – такі як скіфський меч акінак, зроблений з декількох пластин заліза за допомогою ковальського зварювання. На монастирській ріллі можна побачити безліч давньогрецької кераміки – скіфи торгували з греками.

Мотронинський монастир немов би прийняв своєрідну естафету наших далеких пращурів. Російський археолог В.В.Хвойдо поруч із Троїцькою церквою знайшов язичеський жертвник із сімома знаками, що означали аграрний культ Сонця. Одним із язичницьких свят, пов'язаних із сонячним божеством, було свято Купала (пізніше – народне свято Івана Купала). І якраз на місці знайденого святилища пізніше було закладено трапезну церкву в ім'я Іоанна Предтечі. "Повість минулих літ" розповідає нам про часи князя Володимира, Хрестителя Русі: "И се рек, повели рубити церкви и поставляти по местам, идеже стояша

кумири”. Отже, можна думати, що і на місці сучасного Мотронинського монастиря ще у період Володимира Святого було закладено перший християнський храм, щоб на місці поганських святищ зазвучала могутня хвала Богу істинному. Усе це свідчить про те, що Мотронинський монастир бере свій початок із дуже давніх часів християнства на Русі. (Ну, свідчення досить спірні, як на мене - Кифоренко С.)

Можливо, тому що початок існування Мотронинського монастиря губиться в далекій глибині століть, історія його заснування оповита легендами і переказами”.

Одна з легенд, точніше одна з її інтерпретацій, особисто мені - дуже подобається.

Жив собі ще за давньоруських часів володар Холодного Яру, якийсь воєвода чи навіть князь і була у нього дуже красива жінка на ім'я Мотрона. Жили вона дуже добре, але почали володарю докучати чи то печеніги, чи то половці. І вирішив він їх провчити. Зібрав велике військо й рушив на своїх неприятелів. Дружину свою залишив він вдома й наказав пильнувати свої землі й берегти своїх підданих. Похід видався вдалим, вороги були розгромлені й володар повертався додому з великою здобиччю. Вже на території своїх володінь він вирішив перевірити пильність Мотрони. Наказав передягтися воїнам у вбрання кочівників й підступати до замку. Мотрона виявилась жінкою пильною й побачивши “ворогів” миттєво напала на них з залогою фортеці. Воїни Мотрони посікли військо володаря, а його самого вбили. Взнавши про свою помилку, Мотрона з горя постриглась в черниці, а землі свої подарувала монастирю, який став називатись Мотронинський.

Трохи сумно, але легенда є легенда. Причому легенда досить повчальна – чоловіки, попереджайте своїх жінок про дату повернення додому заздалегідь! Я не хочу сказати, що в іншому випадку вас позбавлять життя, але принаймні Ви не визнаєте чогось, що Вам знати не потрібно...

Прости, Господи...

Поїхали далі.

Є також версія, що монастир заклала дружина одного з воєвод Ярослава Мудрого, Мирослава - також Мотрона.

Як би там не переказувалось в церковній історії монастиря, але перша письмова згадка про монастир датується 1198 роком. Тоді в Симеонівському літописі, згадується що Переяславський єпископ Павло заклав в Мотронинському монастирі церкву Іоана Предтечі. Хоча й тут, потрібно зазначити, що в тому літописі прямо не вказується, що монастир називався Мотронинський.

Потім церковні хроніки згадують, що орди монголо-татар вщент спалюють й знищують монастир. Довгі роки він стояв пустою. Потім тут знову з'являються монахи, що “жили без церков в печерах и келиях пустынных».

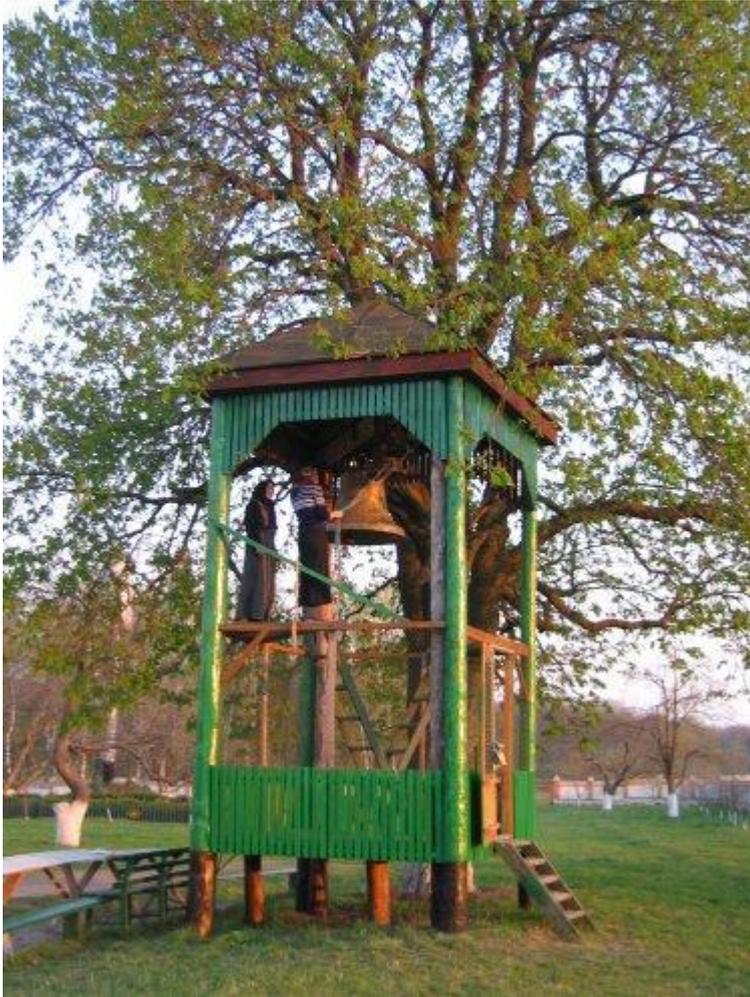
Про печери. Зараз в околицях монастиря можна натрапити на досить чисельні печери. Деякі з них вириті зовсім недавно, деякі століття тому, деякі – ще раніше. Існує знову ж таки легенда, що перші монастирські печери рив той самий Антоній, що копав перші печерні монастирі в Києві та Чернігові. За іншою версії перші печери копав преподобний Феодосій. Версій багато, але достовірних підтверджень вони також не мають.

Не мають також підтвердження й ті данні, що відродження монастиря відбувається за часів Великого князя Литовського - Ольгерда.

“Нескорений велет”:

“Із пізнішого опису монастиря дізнаємося, що в 1568 році “монахи почали возобновлять разоренное святилище благословением православного митрополита киевского Ионы Протасовича». У цей час Мотронинський ліс, у якому знаходився і монастир, був частиною володінь Черкаського замку (староства), який тримав “на Тясмени... сторожу польную”, а його бояри користувалися цими багатими угіддями: добували мед, били птицю і звіра, ставили на чисельних річках млини, ловили рибу, орали землю “на полы, где хочеть”. Тому закономірно, що в час такої поживленої діяльності розбудовується, поновлюється і

монастир. Крім того, після Люблінської унії 1569 року перед православними українцями постало нове завдання – відстоювати свою віру від чужоземних посягань, а Мотронинський монастир якраз завжди і був осередком Православ'я, і тому в час, коли рідній вірі загрожувала небезпека, його роль особливо зростала.”

З цих часів на протязі двох століть монастир був під патронатом українського козацтва. Є свідчення про досить велику кількість гетьманських універсалів, що дарували Мотронинськомі монастирю земельні та лісові угіддя, сіножаті та пасіки, ставки та млини. Церква особливо виділяє з гетьманів українського козацтва славетного Петра Конашевича-Сагайдачного, котрий “незамедлил принять сию древнейшую пустинную обитель под свое покровительство”. Відомі його універсали 1620-1621 років в яких зазначаються границі монастирських землеволодінь.

Але, не тільки високоповажні гетьмани, а й вся козацька старшина вважала за свій обов’язок підтримувати православне чернецтво.

Потрібно зазначити, що в XVII столітті між Ржищевом і Чигирином було п’ятнадцять православних монастирів: Чигиринський, Лебединський, Медведівський, Жаботинський, Мошногірський, Ординський, Виноградський, Корсунський, Богуславський, Трахтемирівський, Лисянський, Маньківський, Ржищевський, Канівський і Мотронинський.

“Нескорений велет”:

“Перше місце серед них посідав, безперечно, Мотронинський монастир: він вирізнявся усіх українських монастирів і стародавністю, і кількістю братії, і своїм чудовим місцем...

На південь від Чигирини місцевість стає горяна; вершини гір з химерними обрисами товпляться зубчастим пасмом до Дніпра, підіймаючись терасами вище й вище, то набігаючи

одна на одну, то обриваючись кручами, немов скам'янілі гігантські хвилі. Усі ці гори вкриті були тоді лісами й височили серед темного, безмежного моря лісів. В одному місці, у центрі замкнутого овала, здіймаються конусом гора-особняк, пануючи над усією місцевістю, а на вершині цієї гори спочивав у міцному гнізді Мотронинський монастир. Його золоті хрести було видно за кілька миль, сонячного дня вони виблискували зорями в синяві лісів і, мов рятівний маяк, привертали до себе погляди нещасного під'яремного люду, вселяючи в його замучену душу надію.

Монастирський Свято-Троїцький храм був дерев'яний, з над дашком, що утворював ніби галерею, яка звалася кружганком: п'ять бань його було пофарбовано в синій колір і засіяно срібними зорями. Цей храм був оновлений і оздоблений заходами настоятеля, архімандрита Мельхіседека Значко-Яворського, якого одноголосно обрала братія й затвердив на цій посаді переяславський єпископ Гervasій Линцевський у 1753 році (Переяслав в ті роки був в межах Російської імперії, а Мотронинський монастир знаходився в межах кордонів тодішньої Польщі – Кифоренко С.). Навколо монастиря підіймався високий земляний вал, увінчаний міцним дубовим частоколом; цей укріплений вінець замикався брамою, неначе врослою в земляний насип; а вже над брамою стояли дві гармати (нормально? в монастирі! от, часи були! – Кифоренко С.), а праворуч і ліворуч уся передова лінія укріплена була бруствером і бійницями. В середині монастирського двору, попід валами, тяглися дугами низенькі дерев'яні келії братства й інші господарські прибудови. За валом, коло підніжжя гори, тулилися, ховаючись то за камінням, то за виступами, халупки й землянки прийшлого люду – і українців, і молдаван, і волохів, які знайшли собі притулок під охороною монастирських стін. З протилежного боку долина глибшала й по ній, звиваючись й ховаючись у куцах папороті й тернику, зміїлась річечка, зливаючись далі з Тясмином. По той бік річечки тяглася скеляста круча, у вигинах якої таїлися входи у глибокі й довгі печери, котрі сягали, як казав дехто, одним рукавом до Чигирини, а другим навіть до батька Дніпра. Подейкували, що з самої вершини гори, з монастирського цвинтаря, ішов підземний хід у ті печери... І справді, не раз під час переслідувань рятувалися в них приречені на смерть жертви.”

Але, не тільки високоповажні гетьмани, а й вся козацька старшина вважала за свій обов'язок підтримувати православне чернецтво.

Потрібно зазначити, що в XVII столітті між Ржищевом і Чигирином було п'ятнадцять

православних монастирів: Чигиринський, Лебединський, Медведівський, Жаботинський, Мошногірський, Ординський, Виноградський, Корсунський, Богуславський, Трахтемирівський, Лисянський, Маньківський, Ржищевський, Канівський і Мотронинський.

“Нескорений велет”:

“Перше місце серед них посідав, безперечно, Мотронинський монастир: він вирізнявся усіх українських монастирів і стародавністю, і кількістю братії, і своїм чудовим місцем...

На південь від Чигирини місцевість стає горяна; вершини гір з химерними обрисами товпляться зубчастим пасмом до Дніпра, підіймаючись терасами вище й вище, то набігаючи одна на одну, то обриваючись кручами, немов скам'янілі гігантські хвилі. Усі ці гори вкриті були тоді лісами й височили серед темного, безмежного моря лісів. В одному місці, у центрі замкнутого овала, здіймаються конусом гора-особняк, пануючи над усією місцевістю, а на вершині цієї гори спочивав у міцному гнізді Мотронинський монастир. Його золоті хрести було видно за кілька миль, сонячного дня вони виблискували зорями в синяві лісів і, мов рятівний маяк, привертали до себе погляди нещасного під'яремного люду, вселяючи в його замучену душу надію.

Монастирський Свято-Троїцький храм був дерев'яний, з над дашком, що утворював ніби галерею, яка звалася кружганком: п'ять бань його було пофарбовано в синій колір і засіяно срібними зорями. Цей храм був оновлений і оздоблений заходами настоятеля, архімандрита Мельхіседека Значко-Яворського, якого одногласно обрала братія й затвердив на цій посаді переяславський єпископ Гервасій Линцевський у 1753 році (Переяслав в ті роки був в межах Російської імперії, а Мотронинський монастир знаходився в межах кордонів тодішньої Польщі –Кифоренко С.). Навколо монастиря підіймався високий земляний вал, увінчаний міцним дубовим частоколом; цей укріплений вінець замикався брамою, неначе врослою в земляний насип; а вже над брамою стояли дві гармати (нормально? в монастирі! от, часи були! – Кифоренко С.), а праворуч і ліворуч уся передова лінія укріплена була бруствером і бійницями. Всередині монастирського двору, попід валами, тяглися дугами низенькі дерев'яні келії братства й інші господарські прибудови. За валом, коло підніжжя гори, тулилися, ховаючись то за камінням, то за виступами, халупки й землянки прийшлого люду – і українців, і молдаван, і волохів, які знайшли собі притулок під охороною монастирських стін. З протилежного боку долина глибшала й по ній, звиваючись й ховаючись у кущах

папороті й тернику, зміїлась річечка, зливаючись далі з Тясмином. По той бік річечки тяглася скеляста круча, у вигинах якої таїлися входи у глибокі й довгі печери, котрі сягали, як казав дехто, одним рукавом до Чигирина, а другим навіть до батька Дніпра. Подейкували, що з самої вершини гори, з монастирського цвинтаря, ішов підземний хід у ті печери... І справді, не раз під час переслідувань рятувалися в них приречені на смерть жертви.”

За часів Руїни, коли чисельні гетьмани почали кидатись то в обійми Москви, то Варшави, то Стамбулу, Мотронинський монастир переживає важкі часи. Під час турецьких походів на Чигирин у 1672 та особливо в 1677-1678 роках монастир був дуже понищений. Хроніки пишуть, що в ті часи Мотронинський монастир був “сожжен и вконец разорен”.

Але вже в 1685 монастир постає з попелу, він отримує благословення київського митрополита Гедеона на капличку і церкву в своїх вічних печерах.

В 1717 році, за проханням переяславського єпископа Кирила Шумлянського чигиринський староста, князь Ян Каетан Яблуновський, допомагає відбудувати зруйновану обитель: він звільняє монастир від податей й підтверджує його право на чисельні землеволодіння.

21 червня 1727 року було освячено новозбудовану Троїцьку церкву.

А що далі? А далі були цунамі гайдамацьких повстань на Правобережній Україні.

Мотронинський монастир опиняється в самому вирі цих повстань, апогеєм яких стало повстання під назвою “Коліївщина” в 1768 році.

“Нескорений Велет”:

„На початку 1768 р. Річ Посполита уклала з Росією трактат про зрівняння в політичних правах православних з католиками. Проти цього трактату в лютому 1768 р. виступила Барська конфедерація шляхти. Навесні 1768 року в старостві для боротьби з Православ'ям з'являється загін польських конфедератів на чолі з Шеньовським, вчиняючи розправи в селах понад Тясмином, “де з давен найбільше мешкає віруючих греко-православної релігії”, примушуючи населення до унії, “погрожуючи ганебною смертю”. Конфедерати нападали на тих, хто переховувався в лісі, “катували їх, били, грабували, калічили і вбивали”. 5 та 11 травня конфедерати нападали на Мотронинський монастир, проте його ніхто не захищав. Лише 16 травня 1678 року загін Максима Залізняка знищив у Жаботині 40 конфедератів. 16 травня 160 конфедератів вчинили розправу в Мадведівці та селах понад Тясмином. У Холодному Яру запорожець Й.Шелест розпочинає підготовку до повстання, але між 20 та 23 травням 1678 року його було вбито.

...

26 травня 70 запорожців та 3000 польських підданих ввійшли до Мотронинського монастиря на молебень. 27 травня 1768 року гайдамаки розпочали похід проти поляків Правобережною Україною. Вогонь повстання швидко охопив величезний район:

Зайнялася Смілянщина,
Хмара червоніє,
А найперше Медведівка
Небо нагріває.

Горить Сміла, Смілянщина

Кров`ю підпливає,
Горить Корсунь, горить Канів,
Чигирин, Черкаси...
Так пише Тарас Шевченко про ті далекі грізні події.
10 червня гайдамаки здобули Умань.”

А далі я раджу прочитати мою сторінку “Черкащина/Умань”, де трохи більше подано інформацію про Коліївщину.

Вимушений визнати, що після придушення гайдамацького руху, деякі його учасники перетворюються на звичайних розбійників. Вони організують свої ватаги й займаються тривіальним розбоєм та грабежами, не хетуючи при цьому й грабуванням церковних святинь. В вересні 1678 року, одна з таких ватаг, пардон – банд, напала на Медведівський монастир. Нападали досить часто й на Мотронинський монастир.

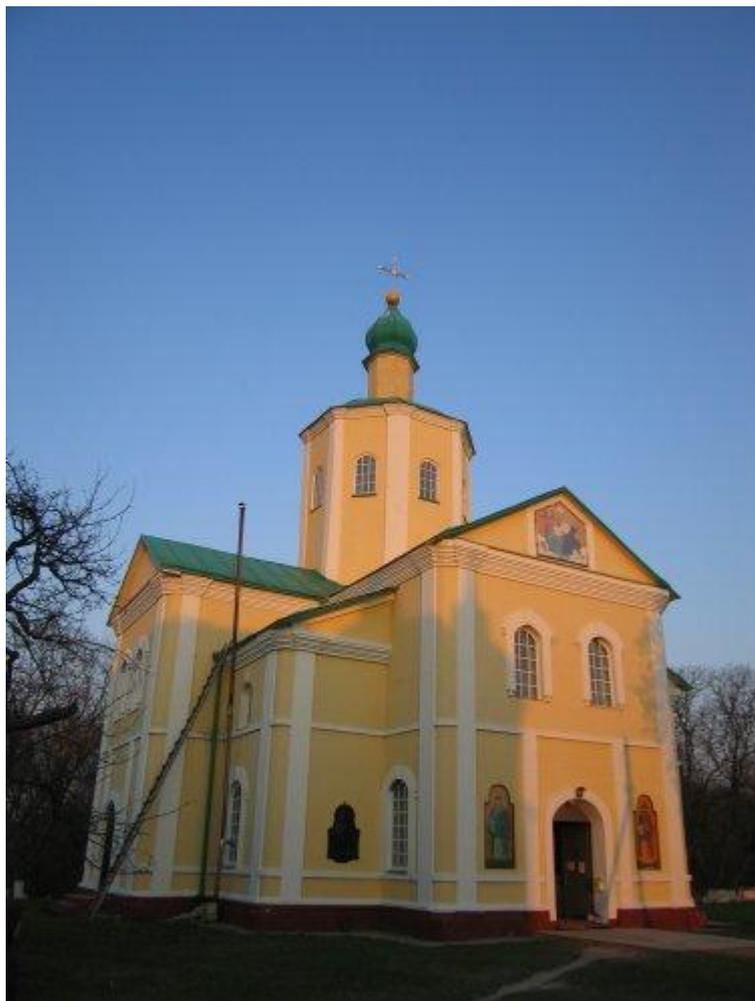
Кінець XVII - перша половина XVIII століття – то період занепаду не тільки Мотронинського, а й багатьох інших православних монастирів Правобережної України. Монаше життя в ті часи завмирає.

Лише після того, як в Правобережна Україна була включена до складу Російської імперії православне духовенство полегшено зітхнуло. Після 1795 року Мотронинський монастир перейшов у відання Київської єпархії.

В описі монастирської власності 1797 року пишеться:

“земли под монастирем самим и огородом, так же пашеной, сенокосу й лесу, всего удобной 137 десятин 1666 сажень, а неудобной 15 десятин 224 сажени, мельницу одну з ставом, за которым не производится никакого платежа помещику, да особо по описанию показано в пользовании того монастыря три мельницы с ставом же...»

В жовтні 1800 було закладено кам'яну Троїцьку церкву. Але вона була неправильно спроектована й через два роки, майже побудована церква завалюється. Її було розібрано й повторно збудовано. 17 жовтня 1805 року Троїцьку церкву освятив ігумен Антоній.

В 1845 році в Мотронинському монастирі побував Т.Г.Шевченко й залишив нам акварельне зображення монастиря.

Репродукція взята тут:

<http://kobzar.info/kobzar/works/pictures/1845/05/29/788.html>

До речі, зверніть увагу на дерево справа. Воно збереглося. Поверніться до другого фото на цій сторінці - під ним зараз влаштована монастирська дзвіниця.

В 1847 році в Мотронинському монастирі перебувало 45 монахів та послушників. Справи його шли добре. Що цікаво, одним із значних джерел доходу монастиря була “чорна археологія”. Як вже згадувалось, в Холодному Яру знаходиться велика кількість скіфських городищ та курганів. От монастир і скуповува у приватних копателів золото, яке ті добували у величезній кількості. Лік тому золоту йшов у сотнях пудів.

В 1889-1900 роках була реконструйована Троїцька церква. Крім головної маківки, були добудованя чотири декоративні “головки”.

В 1911 році монастир стає жіночим.

Після революцій 1917 року та громадянської війни, настає чи не найважчий період в історії Мотронинського монастиря. Його можна порівняти хіба що з часами монголо-татарської навали, періодом Руїни або Гайдамаччини.

В 1920 році в монастирі, як і в часи Коліївщини, була освячена зброя борців за волю - бійців Холодноярської республіки. Монастир дає притулок багатьом повстанцям. Але в той же час він потерпає від чисельних набігів як звичайних бандитів, так і загонів червоноармійців.

В 1922 році монастир жертвує майже мільйон карбованців на допомогу голодуючим, але така благодійність не врятувала Мотронинський монастир. В 1923 році він був закритий.

“Нескорений Велет”:

“Монастирське майно і будівлі брали на баланс місцеві ради, а потім передавали релігійним громадам, якщо такі на місцях створювалися. Черниці Мотронинської обителі у 1923 році створили релігійну громаду в селі Мельники й одержали в орендне володіння Іоанно-Златоустівську та Троїцьку церкви і деякі приміщення колишнього Мотронинського монастиря. Нагляд за громадою, майном і будівлями здійснював адміністративний відділ Медведівського райвиконкому.

...

На початку 1929 року невелика кількість землі, майно й будівлі, що були в користування Мотронинської релігійної громади, було передано новоствореній комуні “Заповіт Леніна” (село Мельники). У колишніх чернечих келіях оселилася сім’я комунарів. Крім того, одна частина монастирського саду здавалася артілі інвалідів, інша - використовувалася для державного виноградного розсадника.

...

Так нова влада розправилася із віковичним Мотронинським монастирем.

...

1929 року XII-й округовий з’їзд Рад Шевченківщини «рішуче поставив перед окрвиконкомом питання про закриття всіх 6-ти монастирів та передачі їх у цілковите використання комунальним та колективним господарствам». У серпні 1929 р. монастирі припинили свою діяльність.»

Справедливості ради, потрібно відзначити, що Черкаський окружний комітет охорони пам’яток старовини, мистецтва й природи, старанням його голови Олександра Александрова зареєстрував Троїцьку церкву монастиря як «пам’ятку республіканського значення».

Під час Другої світової війни німцями була зруйнована дерев’яна церква Іоанна Златоуста. Вона просто була розстріляна фашистськими танками разом з людьми, які там молилися в 1943 році.

Можливо, це та та церква, що зображена на акварелі Шевченка на дальньому плані.

Після війни, те що залишилось від монастиря продовжувало руйнуватись. Згадали про нього лише напередодні 200-річчя Коліївщини.

Спеціальна комісія Черкаського облвиконкому:

«В 1968 році виповнюється 200 років повстанню гайдамаків і в колишній Мотронинський монастир і прилеглий до нього Холодний Яр, де святили ножі повстанці, в місця, де бував Т.Шевченко, приїдуть туристи й екскурсанти. Головна церква монастиря також перебуває в аварійному стані і потребує ремонту. Ця споруда не має великої архітектурної цінності, проте

історичні події, пов'язані з Мотронинським монастирем, настільки значні, що цю споруду необхідно відбудувати й організувати в ній виставку...»

В 1968 році була розроблена проектна документація на реставрацію Троїцької церкви. За візирець її зовнішнього вигляду було взято малюнок Т.Шевченка «Мотронин монастир» 1845 року. Планувалось, що після реставрації в ній буде влаштований музей Коліївщини.

Але реставрація до кінця так і не була доведена. В 1973 році була зроблена ще одна спроба реставрації (для створення в її стінах музею партизанської слави, флори і фауни Холодного Яру), але ця спроба також нічого не дала. Церква продовжувала стояти пустою.

Але в Холодному Яру було встановлено безліч безликих обелісків. Які за задумом влади мали передати героїчне минуле цієї місцевості.

Лише в 1991 році Мотронинський монастир був повернутий церкві. Силами релігійної громади та черниць цей древній монастир був повернутий до життя й зараз повертає собі славу однієї з найбільш значущих святинь Правобережної України.

Який він зараз, яку має ауру, то краще приїздіть в Холодний Яр самі й складіть власне враження про цей «Нескорений Велет».

Суботів

Суботів (наголос на перший склад) - село в Чигиринському районі на Черкащині. Від райцентру не більше десяти кілометрів. Не знайти туди дорогу – не можливо. Вказівників по дорозі вистачає. Ще б пак! Суботів – родинне гніздо славного роду Хмельницьких!

Село розміщене при впадінні в Тясмин річечки Суботівки (Субот). Назва останньої й дала ім'я селищу. Тут досліджене так зване Суботівське городище площею близько 0,5 гектарів, що говорить про заселення цих берегів р.Тясмин представниками чорноліської культури ще в XI-VIII ст. до н.е.. Жили тут також племена зарубинецької та корчуватської культур (III століття до н.е. - II століття н.е.).

Ну, а перша письмова згадка про Суботів датується 1616 роком. В той рік, нащадок литовського роду, чигиринський сотник Михайло Хмельницький (є відомості, що в той час він був чигиринським підстаростою) за віддану службу по обороні південних рубежів Речі Посполитої від кримських набігів отримав від Я.Даниловича земельну ділянку з пущею «на правому березі річки Тясмин неподалік Чигирина». М.Хмельницький закладає тут спочатку хутір з пасікою, а потім починає будувати маєток на горі яка має зараз назву Замчище. Приблизно в той же час Польський король Жигимонт III призначає Михайла Хмельницького Чигиринським старостою. Посада досить висока й добре оплачувана. Кошти на зведення укріпленого маєтку були достатні.

Не жалів також старий Хмель коштів і на освіту свого сина Богдана-Зиновія, який народився 6 січня 1596 р. (за старим стилем 27 грудня 1595 р.). Де саме він народився повної єдності у істориків немає: одні вважають що народився майбутній гетьман у Чигирині, другі що у Черкасах, треті - Переяславі, четверті - Суботові. Є версія що Богдан народився у Жовкві, де служив в ті часи його батько у коронного гетьмана Станіслава Жолкевського. До речі, вже згадуваний Ян Данилович приходився Жолкевському зятем.

Стоп! Суботів відпадає! Його ж Михайло Хмельницький отримає лише через 20 років! Опа... А спробуйте-но зайти в нетівські пошукові системи й спитати де народився Богдан-Зиновій Хмельницький. Більше половини «джерел» видадуть вам Суботів, як місце народження Хмельницького... Ось і вір Інтернету після цього...

Не менше плутанини в неті також із кількістю дітей та дочок Хмельницького. Не менш цікава ситуація з його жінками...

Хоча справедливості ради потрібно зазначити, що є в Інтернеті дуже хороша енциклопедія: <http://uk.wikipedia.org>

Там подається більш-менш достовірна інформація, якій я особисто довіряю. Там же можна прочитати про догетьманські роки Богдана Хмельницького:

«Навчався в одній з Братських шкіл (в Києві – Кифоренко С.), а також у єзуїтському колегіумі у Львові, де був учнем Гонцеля Мокрського, доктора теології, відомого письменника і проповідника. Хмельницький був добре обізнаний з всесвітньою історією, в колегії він дістав добре знання латинської мови, досконало володів польською мовою, а згодом навчився ще турецької, татарської і французької мови. Шкільна наука Хмельницького закінчилася перед 1620 р. Того ж року він дістав перше «бойове хрищення»: у битві під Цецорою (містечко на р.Прут, Молдова – Кифоренко С.) 1620, де загинув його батько, Хмельницький попав у турецький полон і був два роки в Царгороді. Викуплений з неволі своєю маткою (Пасторій), повернувся на Україну.

Від 1622 до 1637 немає певних відомостей про життя і діяльність Хмельницького. Всі пізніші оповіді про його великі подвиги у війнах з татарами, турками, Москвою (під час Смоленської війни 1632 – 1634) не мають документального підтвердження. Безперечне лише те, що вже в 1620-их рр. Хмельницький зв'язався з Козаччиною, де він служив, мабуть, у Чигиринському полку й брав участь у військових походах козаків проти татар і поляків. Десь біля 1625 - 1627 рр. Хмельницький одружився з Ганною Сомківною (козачкою з Переяслава) й заклав свою родину. Тоді ж він оселився на успадкованому по батькові хуторі Суботові, біля Чигирини. 1637 бачимо Хмельницького серед вищої козацької старшини. Він брав участь у повстанні проти Польщі і як військовий писар — підписав капітуляцію під Боровицею 24 грудня 1637. Восени 1638 Хмельницький був членом козацького посольства до короля Володислава IV. Є підстави вважати, що він належав тоді до тієї старшини, яка вважала за можливе порозуміння Війська Запорізького з Польщею. Однак, дальший хід подій довів йому повну неможливість згоди. Польська ординація 1638 скасувала автономію Війська Запорізького, й поставила Козаччину в безпосередню залежність від польської військової влади на Україні. Хмельницький втратив військове писарство (цей уряд був скасований) і став одним з сотників Чигиринського полку. Наступні роки Хмельницький присвятив головно своєму господарству на Чигиринщині (Суботів, слобода Новоселище й суміжні землі). »

Але без військової справи Богдан Хмельницький сидіти довго не міг. Тим більше що часи були не спокійні. В той же час слава про військову звитягу українських козаків почала блукати по Європі. На заході континенту якраз тривала 30-літня війна. Французи безуспішно намагались вибити іспанців з Дюнкерку. І тут французький король Луї XIV звертається до польського монарха Володислава IV з проханням виділити певну кількість добре вишколених бійців для військової допомоги Франції. Практика використання найманців у бойових діях інших держав була тоді досить поширена й за згодою Володислава близько 2500 українських козаків відправляються в кінці 1645 року до берегів Ла-Маншу. Достовірних даних про командування цього експедиційного корпусу немає, але є версії що керівництво козаків складалось з січових полковників Сірка та Солтенка. Не останню роль в цій операції відіграв і Хмельницький, який також приймав участь у тому поході.

11 жовтня 1646 року козаки застосували тактику, яку використовували під час своїх чорноморських походів до турецьких фортець, оволоділи Дюнкерком. Але французький уряд не поспішав розраховуватись з українцями. Оплата передбачалась по 12 талерів/місяць рядовому козаку та 100 – 120 талерів/місяць козацькій старшині. Гроші на той час, чи малі. Дехто вирішив залишатись у Франції і очікувати обіцяні гроші, дехто пішов на службу до інших європейських монархів, інші повернулись на терени Речі Посполитої. Хмельницький, по поверненню, затримався у Варшаві. В той час Король Володислав саме гуртував антитурецьку коаліцію і авторитетний ватажок з козаків міг йому дуже навіть

знадобитися.

На думку деяких істориків в Варшаві Хмельницький заручився підтримкою короля в подальших військових діях проти татар та турок. Є думка, що була також секретна домовленість між Хмельницьким та Володиславом, про те що загони козаків перед походом добряче пощипають володіння шляхти, яка занадто незалежно стала поводити себе на Україні. Як би там не було а перші повстанські загони козаків Хмельницького були озброєні на варшавські гроші.

Але сталася подія, яка поклала початок всьому подальшому ходу української історії.

<http://uk.wikipedia.org>:

«Вже віддавна польські можновладці на Україні, політичні противники короля Володислава, дивилися на Хмельницького кривим оком. Особливо вороже ставилися до нього нові (з 1633) власники Чигиринщини — Конєцпольські, коронний гетьман Станислав і його син, коронний хорунжий Олександр. За допомогою свого чигиринського підстарости Чаплинського, який мав особисті рахунки з Хмельницьким, вони вирішили позбавити його маєтку в Суботіві. Чаплинський вчинив гвалтовий «заїзд» на Суботів (хоч Хмельницький мав на нього королівський привілей з 1646), зруйнував економію й пограбував майно Хмельницького, а слуги Чаплинського одночасно на Чигиринському ринку важко побили малого сина Хмельницького (Тараса - Кифоренко С.). Серед цих турбот і тривог 1647 померла дружина Хмельницького...»

Хмельницький спробував було відновити справедливість: писав до О.Конєцпольського, писав до коронного гетьмана М.Потоцького, писав до короля Володислава. Але все марно. В травні 1647 року Хмельницький вирушає до Варшави. Результатом тої поїздки було вже не повернення Суботова, а організація морського походу проти турків. У вересні того ж року коронний канцлер Єжи Оссолінський вручив Хмельницькому гетьманські клейноди. Цілком можливо що вже тоді Хмельницький починає виношувати плани повстання.

<http://uk.wikipedia.org>:

«У вересні-жовтні 1647 під проводом Х. відбувалися таємні наради щодо організації антипольського повстання. У листопаді 1647 внаслідок доносу чигиринського осавула Р. Пешти Х. був заарештований і лише з допомогою друзів йому вдалося звільнитися. (Вирішальну роль у його звільненні відіграв його товариш по єзуїтській школі, а

також кум, хоч і поляк-католик – шляхтич М.Кричевський – Кифоренко С.) У грудні 1647 Х. з невеликим загonom козаків і сином Тимошем вирушив на Запорожжя. На острові Томаківка, наприкін. грудня 1647 — поч. січня 1648 під керівництвом Х. створено табір. У січні 1648 Х. відрядив посольство до кримського хана Іслам-Гірея III з проханням допомоги козакам у війні з Польщею. 25.1.1648 повсталі козаки здобули Запорозьку Січ на мисі Микитин Ріг, де на поч. лютого 1648 на козацькій раді Х. було обрано гетьманом. Відразу ж розпочалася підготовка до загальнонародної національно-визвольної війни проти Польщі. На поч. 1648 Х. уклав воєнно-політичний союз з Кримським ханством та відправив посольство до турецького султана Ібрагіма і до донських козаків. Навесні 1648 українська армія під командуванням Х. завдала нищівних поразок польським військам у Жовтоводській битві 1648 і Корсунській битві 1648.»

І запалало!

Були перемоги, були поразки, були зради, було все. Та іскра що кинув Богдан Хмельницький вже не згасала. З неї то розгорались, то тліли полум'я незлічених повстань та війн за волю України на протязі наступних чотирьох століть.

Тут напевно потрібно зупинись в оповіді про Богдана й повернутись до Суботова. Кому цікава біографія великого гетьмана, то можна без проблем знайти її в негі. Але будьте обережні, бо байок й легенд про цю постать наплодилось ну дуже багато. Хмельницький повертає свої володіння й будує в Суботові укріплений маєток, що був оточений двома рядами частоколу. На території маєтку був мурований будинок гетьмана, господарські та складські приміщення. Були також приміщення для військової залоги. Як пишеться в «Історії Української архітектури» під редакцією професора В.Тимофієнка – цей замок був зразком для пізніших гетьманських резиденцій у Батурині й Глухові.

(реконструкція ще радянська і багато дослідників вважають що вона, м'яко кажучи, не зовсім вірна)

Від укріплень зараз нічого крім залишків фундаменту однієї з башт не залишилось. Планується вкрити ті руїни скляним куполом і влаштувати всередині музейну експозицію.

Зараз на місці колишнього маєтку Хмельницького проходять відновлювальні роботи. Видно, що робляться вони якісно. Реставратори стараються передати істинний дух садиби козацького гетьмана, що досить багато часу проводив в Суботові в 1650-их роках.

В серпні 1651 р. Хмельницький одружився втретє. (про другу жінку відомості дуже плутані) Остання дружина Гетьмана - сестра ніжинського полковника Івана Золотаренка, вдова одного з козацьких полковників. Вона пережила гетьмана на десять років і померла в 1667 році черницею Києво-Печерського монастиря.

В 1653 році коштом Богдана Хмельницького зводиться мурована церква св.Іллі. Побудована вона в стилі раннього українського барокко й має оборонні риси. Ця церква слугувала зразком для церкви св.Анастасії, що була побудована в 1717 р. У Глухові гетьманом Іваном Скоропадським та Михайлівської (1666 р.) у Переяславі. Товщина стін суботівської церкви до двох метрів. Бійниці церкви були пристосовані до ведення навіть гарматного вогню. Місце для цього було вибране дуже зручне.

Ще у Суботіві збереглися три криниці, які за переказами наказав викопати Б.Хмельницький в пам`ять про козаків полеглих в боях.

В 1657 році, після тривалої хвороби, Гетьман помирає. Його тіло було забальзовано, близько місяця воно перебувало в одному з храмів Чигирини, а потім поховано 23 серпня 1657 року в Іллінській церкві Суботова. Де саме знаходиться місце поховання зараз встановити важко.

В 1954 році всередині церкви був встановлений пам`ятний камінь на місці ймовірної могили Б.Хмельницького. В тій же церкві був похований син Хмельницького – Тиміш, що помер від ран отриманих під час походу в Молдову.

Де зараз знаходиться прах великого Гетьмана і його сина напевно сказати також ніхто не може. За однією з версій, в 1664 році перед нападом на Суботів польського війська тіло Хмельницького було перепоховано в великій таємниці. За іншою версією в тому ж, 1664 році, наказний гетьман війська польського Стефан Чернецький захопив Суботів і наказав викопати тіло Богдана, яке спалили, а попіл вистрілили з гармати. Як там було насправді – невідомо... По смерті Хмельницького значення Суботова різко падає. Деякий час його маєток використовується як в'язниця гетьманом Іваном Виговським. До 1809 року Суботів мав статус містечка. Тут навіть проходили щорічні ярмарки. Садиба Гетьмана руйнується. Місцевий люд розтягує залишки мурованих башт на будівельний матеріал. В 1843 та 1845 роках Суботів відвідує Т.Г.Шевченко й залишає декілька акварелей з видами села.

Т.Г.Шевченко “Богданові руїни у Суботові”

Т.Г.Шевченко “Богданова церква в Суботові”
репродукція з сайту <http://kobzar.info/>

Останню світлину можна порівняти з фотографією зроблену в квітні 2006 року.

В 1869 році біля Іллінської церкви була зведена дзвіниця.

Але чомусь сама церква використовувалась за призначенням лише до 1861 року. Хоча храмів в селі вистачало. Тут приведу невеличку цитату з путівника Сергія Кардаша, який я купив у Суботіві.

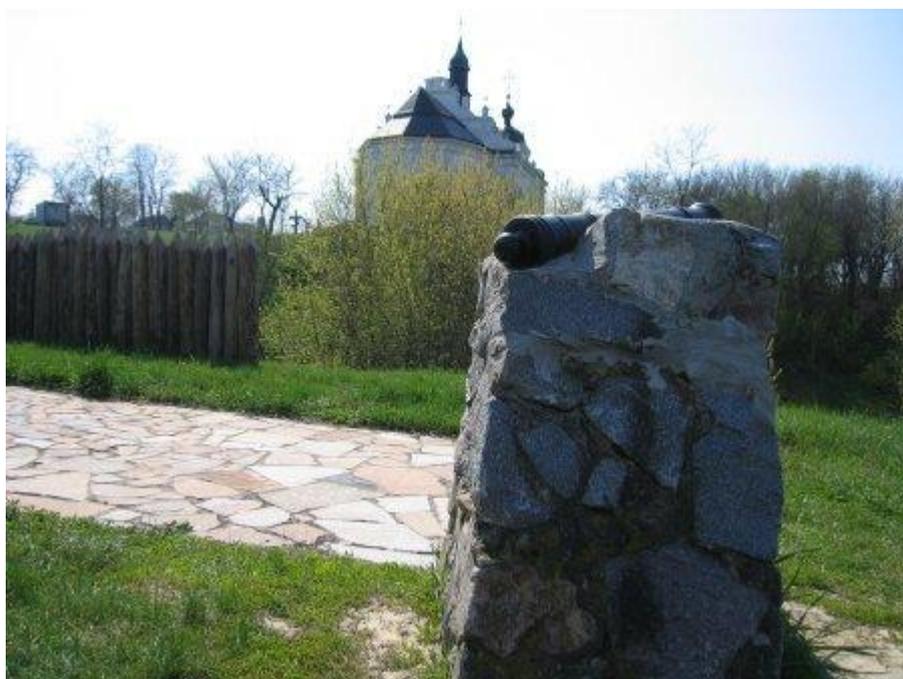
“Найдавнішою з трьох церков у Суботові була дерев`яна Михайлівська церква, збудована ще Михайлом Хмельницьким. З 1897 по 1910 р. Настоятелем храму був чотириюрідний брат Михайла Грушевського – Марко Федорович Грушевський, педагог, етнограф, фольклорист, згодом єпископ УАПЦ, розстріляний у 1938 р. Рід Грушевський походить із с.Грушівки біля Холодного Яру.”

За часів радянської влади (перед Другою світовою війною), в Іллінській (Богдановій) церкві був влаштований клуб, потім склад міндобрив та зерносховище. В роки війни її ледве не підірвали німці – зручний був об`єкт для артилерійських коректувальників.

Після війни в церкві був влаштований музей Богдана Хмельницького.

З нагоди 300-річчя Переяславської ради в центрі села був поставлений монумент Б.Хмельницькому.

В 1978 році архітектором С.Кілессо була проведена дуже вдала реставрація Іллінського храму, якому було повернуто первісний вигляд. З 1990 року церкву повернули релігійній громаді. Хоча зараз Іллінська церква входить до історико-культурного національного заповідника “Чигирин”. На сьогодні це, як на мене, одна з найкрасивіших церков України. До неї, як і до колишнього маєтку славного Гетьмана приїздить чимало шанувальників української історії.

І наостанок, ще одне зображення Іллінської церкви. Цього разу від Національного банку України:

Умань

Місто Умань, відносно молоде – йому немає й 400 років. Розташоване воно на річечці Уманець в Черкаській області.

Їхати до Умані з Києва дуже зручно. Місто розташоване прямо по трасі Одеса - Санкт-Петербург (E95). Мені часто доводиться їздити по цій трасі. Поворот на Умань, означений (принаймі в 2003 році, ще був означений) світлофором, а перед світлофором на асфальті, є ледь помітна розмітка. Так от місцеві ДАІшники дуже пильно слідкували за виконанням вимог цієї розмітки. Багато водіїв залишали їм карбованці та гривні, як вибачення за не виконання вимог тої дурнуватої розмітки. Один мій знайомий, в котрого родич працював в Уманській ДАІ, повідав, що це перехрестя приносить близько половини суми всіх штрафів місцевим ДАІшникам.

Уманщина з 1569 року перебуває у складі Польщі. В 1609 році, в сеймовому акті, “пустинь, іменована Уманью”, була пожалувана у вотчинне володіння брацлавському та вінницькому старості Валенсію Олексію Калиновському. Вже в 1616 році в офіційних документах Умань згадується, як містечко. Це містечко знаходилось на кордоні Польщі з Диким Полем, й тому відразу починаються роботи по спорудженню оборонних укріплень. В 1629 році в Умані вже була дерев`яна фортеця з ровами і валами, налічувалось 1064 двори. В 1648 році створюється адміністративна одиниця - Уманський полк. В 1674 році Умань була повністю зруйнована Дорошенком разом з турками. При цьому було вбито багатьох жителів міста. Після тих подій, Умань приходять в занепад.

Занепад продовжується до 1726 року, коли Умань з околицями переходить у володіння Франциска Потоцького. В краї в цей час пожвавились дії гайдамаків. Щоб укріпити Умань граф заохочує переселення сюди з інших своїх володінь селян та ремісників. Запрошує торгувати вірмен, греків, євреїв. Починає будівництво нового замку. Але гайдамаки роблять постійні наскоки на місто, вони здобувають його в 1737 та 1750 роках.

В 1760 році місту надається Магдебургське право. Відкривається синагога. В 1761, зусиллями селян з навколишніх сіл, закінчується будівництво замку. В 1764 році Потоцький засновує в Умані католицький базиліанський монастир. Монахи в свою чергу відкривають духовну базиліанську школу на 400 учнів. Навколо Умані було багато козацьких слобідських

поселень, які мали боронити Край від гайдамацьких ватаг. Місто перетворюється на одне з найважливіших міст Правобережної Київщини і Черкащини.

А потім розгорілося багаття Коліївщини. І Умань постраждала від гайдамаків, мабуть найбільше з усіх інших міст України.

Але тут я зроблю невеличкий відступ від розповіді про Умань.

Ще коли я навчався в звичайній радянській школі, то не міг взяти до тями, чи є якась різниця між “Гайдамаччиною” та “Коліївщиною”. В тих підручниках історії, по яким вчилось моє покоління, були викреслені цілі століття нашої історії. Вже набагато пізніше я зміг об’єктивно, як мені здається, розібратись в цьому питанні. Ось що я для себе з’ясував.

Перш за все, розділяти “Коліївщину” і “Гайдамаччину” потрібно. Хоча “Коліївщина” це був останній і найгучніший сплеск гайдамацьких повстань на Правобережній Україні.

Слово “гайдамак”, в його звичному для нас понятті, вперше в 1717 році, згадує в своєму універсалі польський полковник Ян Галецький. Це слово, взагалі то, арабсько-турецького походження й означає – бунтівник, свавільник, смутьян.

“Коліївщина” – це повстання гайдамаків 1768 року, найбільше й найкровопролитніше. Назву свою бере від слова “колій”, - той що коле. Більшість повстанців були озброєні піками та колами.

Після війни Хмельницького, коли була розбурхана вся Україна, пройшов деякий час. Народ побачив, що не всі його надії на кращу долю виправдались. Україна була поділена по Дніпру. Польська шляхта з католицькими пасторами почала повертатись в свої маєтки й костьоли. Євреї, з превеликим підприємництвом, прибирають до рук торгівлю. Запорізьке козацтво не знало куди прикладати свою войовничість. Росія, в свою чергу, постійно підігрівала православно-патріотичні настрої. Й на правобережному Подніпров’ї починає тліти гайдамаччина.

Перше багаття зайнялося в 1734 році, при польському безкоролів'ї. Поки Росія садовила на трон польський Августа III й шляхта гризлась між собою, старшина двірських козаків князя Любомирського – Верлан, отримує звістку, що російські війська йдуть на Україну, щоб нібито відібрати її від Польщі і встановити гетьманську державу на Правобережжі. Дуже швидко збирається чимала ватага гайдамаків й під проводом Верлана громить польські маєтки й єврейські шинки на Брацлавщині, Поділлі та Волині. Придушили це повстання поляки за допомогою російських багнетів.

Але іскра вже зайнялась, потім були повстання 1735, 1736, 1737, 1741, 1750 років ватажків Гривні, Медвідя, Харка, Гната Голого... . Вінниця, Летичів, Умань, Фастів, Радомишль ... здобуваються гайдамаками. Але народ бачив, що толку з цих бунтів було мало й смута тимчасово затихає.

Але тим часом смута починається в Польщі. На українських землях народжується “Барська конфедерація”. Один з основних мотивів створення цієї конфедерації, полягав у відстоюванні інтересів католицької церкви на східних кордонах Польщі. Починається нечуване гоніння на православну церкву на нескатоличених землях королівства, перш за все на Київщині та Черкащині.

Православну ж віру найзавзятіше захищав ігумен Мотрониного монастиря, що коло Чигирини - Мелхиседек Значко-Яворський. Його всіляко підтримувала Москва. Він повсюди проповідував необхідність дотримання своєї віри й закликав не коритись уніатам.

Проповіді ці, дуже запали в душу одному монастирському послушнику. Звали цього послушника – Максим Залізняк. Він народився близько 1740 року в сім'ї кріпака недалеко від Чигирини. В тринадцять років пішов на Запорізьку Січ. Перебував там 14 років, відзначався відвагою та мужністю. Деякий час працював на рибних промислах в Очакові. Але згодом вирішити прийняти чернечий постриг. Оселився в Мотронинському монастирі, де під впливом Мелхиседека, знов взяла гору в його душі, січове почуття незалежності й свободи.

Після благословення Мелхиседека, в травні 1768 році, Максим Залізняк дуже швидко збирає загін гайдамаків та козаків. Він здобуває Смілу, Богуслав, Звенигородку, руйнує панські маєтки й вирізає ляхів та євреїв. Полум'я повстання охоплює Київщину та Брацлавщину. Польща не має ні сил ні можливості гасити це полум'я. Всі сили Варшави направлені на боротьбу з "Барською конфедерацією". Поляки та євреї Правобережжя України, з жахом починають тікати до Умані, Білої Церкви й Лисянки, найбільш укріплених міст того краю з численними військовими гарнізонами.

Залізняк рушає на Лисянку. Це були володіння князя Яблонського. В містечку був великий мурований замок. Він був збудований у вигляді чотирикутника з баштами, мав гармати й гаківниці. Крім того замок був обнесений високим дубовим частоколом. Але гайдамаки здобувають цей замок й влаштовують в ньому жахливу різню. На костюлі були повішані ксьондз, єврей та собака й вивішаний напис "Лях, жид і собака – все віра однака". Це була відповідь на слова Хмельницького на Переяславській раді: "Самі ж Ви знаєте, що пани польські краще жида та пса, ніж християнина, нашого брата почитали!"

Долі Залізняк йде на Білу Церкву. Але місцевий замок, що височів над Россю, зустрів гайдамаків гарматним вогнем й вони відступили. Наступна їх ціль була Умань.

Умань на той час, вже була добре укріплена київським воєводою Потоцьким. Його уманська волость простягалась на сто п'ятдесят верст. В місті проживало багато вірменський, грецьких та єврейських купців. Навколо міста був високий дубовий полісад й дві башти з гарматами, між якими розміщувались міські ворота. Головну оборонну силу складав полк уманських козаків. Ними командував шляхтич Обух, взагалі то, особа досить посередня. Головною надією уманського гарнізона, був сотник Іван Гонта.

Іван Гонта, як і Залізняк, народився в родині кріпака. Його рідне село – Розсішки, що на Уманщині. Будучи церковним старостою в селищі Володарка, Гонта робить великі пожертви на храм, за що удостоївся бути зображеним разом з жінкою в тій церкві (зображення збереглося й понині). Згодом Гонта стає козаком надвірного війська Потоцького. З 1757 року граф зробив його своєю довіреною особою і старшим сотником надвірного козацького війська, подарував у довічне володіння два села – Розсішки та сусідню Орадівку. В 1760 Гонта власним коштом збудував церкву Св.Параскеви в рідному селі. Крім того, Потоцький мав намір виклопотати у короля грамоту на шляхетство Гонти.

Здавалося, усе обіцяє Гонті блискучу кар'єру. Проте, коли до Уманської фортеці рушив загін Залізняка, Гонта з козаками (400 чоловік) перейшов на їх бік. Одні історики вважають, що причина цього кроку, в патріотизмі Гонти, інші, що в його гордині. Йому не довіряв уманський комісар Младанович, що керував обороною міста. До того ж Младанович утаїв від нього листа від Потоцького, чим дуже образив гонорового козака. Як би там не було, а об'єднання Гонти і Залізняка, було смертним вироком для Умані.

19 червня 1768 року в Умань, після тридцятигодинного штурму, увірвалися гайдамаки. В місті було знищене майже все польське і єврейське населення, включаючи жінок та дітей. Були знищені документи, що узаконювали повинності селян. Щоб врятуватися, дехто з жителів перевдягався в просту одягу й грабував разом з гайдамаками. В історії ця трагедія,

залишилась під назвою - “Уманська різня”.

Однак, не тільки вбивства та грабежі, відбувались в той день. Ще перед штурмом козакам було дозволено вибирати, хто кого захоче, для хрещення в православну віру. Користуючись цим уманські козаки рятували своїх знайомих, інші вибирали

собі гарних полячок та єврейок, хтось просто рятував дітей. Для хрещення було наказано зберегти дітей Младановича. Хоча самого коменданта фортеці Гонта власноруч зарубав шаблею. Вісімнадцятирічна дочка Младановича - Вероніка, переживши “уманську різню”, прожила довге життя, в 1827 році вона написала мемуари, в яких оповіла про ті страшні події. Павло Младанович – син коменданта - став, незважаючи на православне перехрещення, ксьондзом.

Після здобуття Умані, гайдамаки проголошують Залізняка - гетьманом, а Гонту – Уманським полковником. Загони гайдамаків продовжують руйнувати Гранів, Теплик, Дашів, Тульчин, Монастирище, Гайсин, Ладижин.

Але тим часом в королівстві, наляканому “Коліївщиною” за допомогою російського війська, навели відносний порядок. Польське військо Стемпковського и російський експедиційний корпус полковника Кречетнікова рухаються до Умані. Кречетніков, хитрістю полонить Гонту й Залізняка й розганяє основні сили гайдамаків. Залізняка, як підданого російської корони карають батогами й висилають до Сибірі на Нерчинські копальні.

Гонту видають полякам. Його перевозять в село Серби, недалеко від Могиліва. Туди ж звозять спійманих гайдамаків. Страта Гонти була жахливою. Кат в продовж декількох днів здирав з нього шкіру до поясу, потім відрубав ноги та руки, скальпував череп й посолив відкриту рану... .

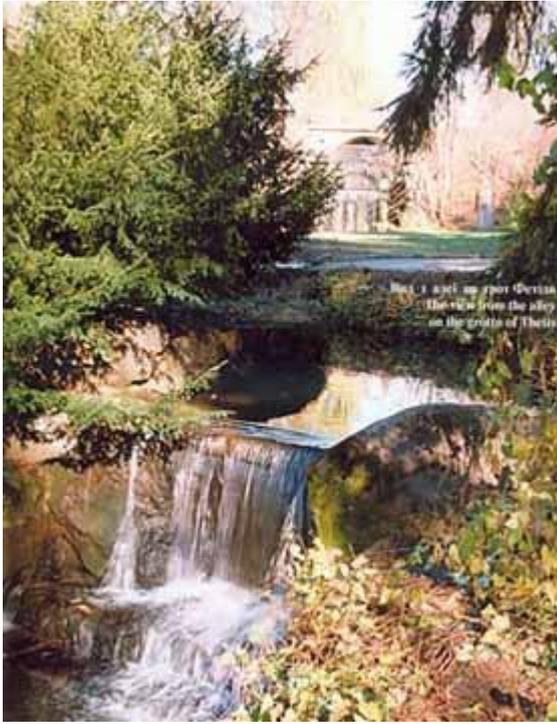
Разом з Гонтою були страчені й інші учасники повстання. Кого ловили пізніше розвозили по різним містам і містечкам, аж до самого Львова й одним рубали голови, інших вішали... “Коліївщина” була придушена з такою ж жорстокістю, яку проявляли й гайдамаки до ляхів та євреїв. Але після 1768 року, вже ніколи польські шляхтичі не відчувала себе хазяями на українських землях.

Після “Коліївщини” Умань, знову занепадає. Населення майже не залишилось, торгівля зачахла.

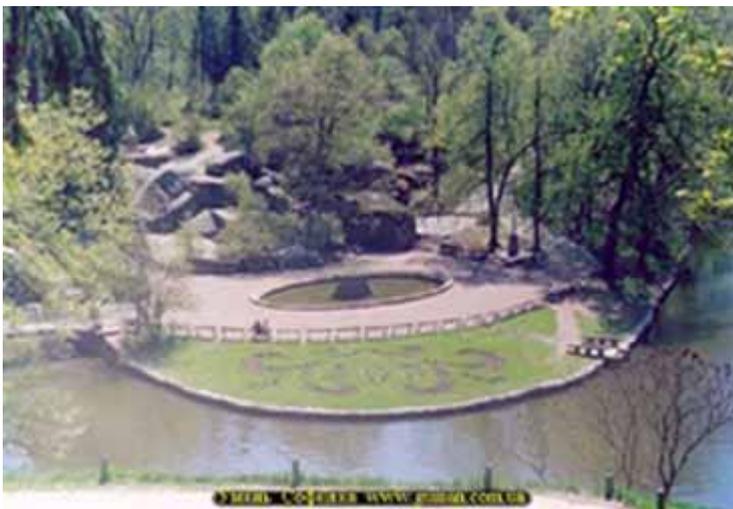
Але у 1795 році, в Умань на постійне проживання перебирається граф Щесній Потоцький. Він завзято береться за відбудову міста. В 1796 був закладений знаменитий садово-ланшафтний парк “Софіївка”. Будівництво його тривало чотири роки, й зараз він є мабуть найкрасивішим парком України.

Про сам парк написано дуже багато і в друкованій літературі і в інтернеті. Я раджу Вам зайти на офіційний сайт парку <http://www.sofiyivka.org.ua/index.htm>

Або на сайт <http://www.guman.com.ua/index.php> Тут багато цікавої інформації і про місто Умань, і про “Софіївку”, і про жінку для якої цей парк був влаштований.

Софія Глявані - Вітт–Потоцька, дійсно була людиною неординарною. Існує навіть така думка, що Софія була таємним агентом Російської Імперії, й приклала чимало зусиль по внесенню розбрату в ряди вічно опозиційної до російського трону польської шляхти. В самій Польщі Софію не любили, а разом з нею і Станіслава Потоцького, вважаючи їх зрадниками Польщі і великопольської національної ідеї.

Як би там не було, а ми на щастя, маємо сьогодні можливість полюбуватись цим дійсно чудовим парком, названим її ім`ям.

В 1795 році Умань стає уїзним містом Вознесенської губернії Російської Імперії, а в 1797 році Умань входить до складу Київської Губернії.

На початку XIX століття Умань перетворюється на центр іудейського релігійного руху – хасидизму. Внук фундатора хасидизму Рабин Цадик Бешта, останні свої роки прожив в Умані. Помер в 1810 році від туберкульозу. За його заповітом, він був похований на старому єврейському цвинтарі, де поховані й жертви “Коліївщини”. В наш час на місці будинку де жив Цадик, влаштована синагога.

На іудейський Новий Рік, що святкується в кінці вересня, в Умань з'їджаються хасиди з усього світу. Вони вважають, що помолившись в цей день на могилі Рабина Цадика, отримають духовне очищення. Кого цікавить ідея Хасидизму, може зайти на цей сайт: <http://www.uman.narod.ru>.

В 1826 році в Умані будується костел Успіня Богородиці. Зараз ця споруда внесена в реєстр культурного надбання України

В 1834 році Умань, була конфіскована російським урядом у Потоцьких й в 1838 переходить у володіння відомства військових поселень. В цей же час почалася активна забудова аристократичної частини міста, вулиці вкривають бруківкою й оснащують гасовими ліхтарями, будують Торгові ряди.

В 1859 році в Умань переносять з Одеси Головне училище садівництва.

В кінці XIX, Умань перетворюється на типове провінційне єврейське містечко.

В 1900 році з 30000 населення, 21500 складають євреї. Місто має 3 синагоги, 13 єврейських молитовних будинків, 4 приватних єврейських училища.

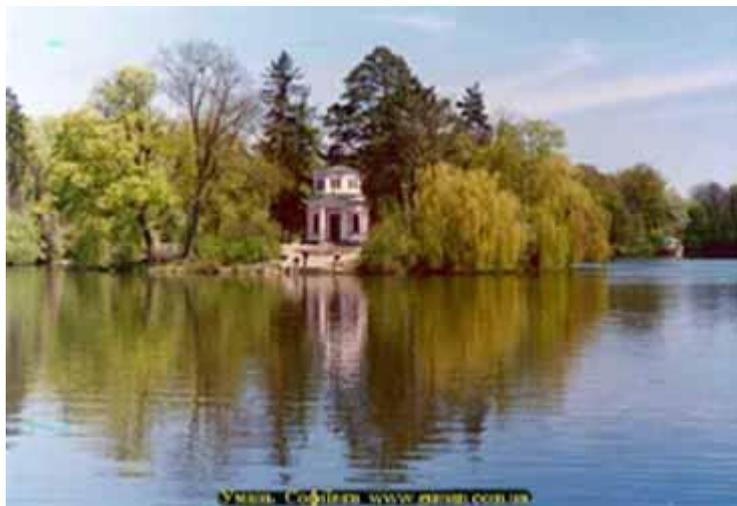
Були в Умані також 4 церкви та вже згаданий католицький костьол. Був навіть свій театр. Ну а потім була Перша світова війна й громадянська. Перед Другою світовою Війною місто стає крупним центром сільськогосподарського району. В Умані був відкритий сільськогосподарський інститут.

Пуд час Великої Вітчизняної війни під Уманню в оточення попали 6-а та 12-та радянські армії. В місті був влаштований концтабір "Уманська Яма" для полонених червоноармійців. За даними німецького командування 14 серпня 1941 року в Уманському таборі знаходилось

50000 радянських військовополонених. На околиці міста, в Сухому Яру, німці розстріляли більше 13000 євреїв.

Був дуже пошкоджений парк "Софіївка", на його території був влаштований цвинтар для загиблих воїнів Вермахта.

Після війни Умань стає райцентром й славиться зараз перш за все своїм унікальним парком.

Цікава література про Умань на "Веб-бібліографії старої України" Миколи Жарких:
<http://myslenedrevo.com.ua/studies/bsu/geo/uman.html>